

Paweł Ostaszewski, Justyna Włodarczyk-Madejska, Joanna Klimczak ■

Szacowanie rozmiarów przestępczości nieujawnionej. Wyniki Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego w świetle nowych wyzwań

Estimating the extent of unreported crime: Results of the Second National Victimization Survey in the light of new challenges

Abstrakt: Badania wiktyimizacyjne stanowią nierozłączny element analizy przestępczości. Uzupełniają rzeczywistość prezentowaną w oficjalnie rejestrowanych statystykach, a także zwracają uwagę na ofiary, które nie zgłaszają się do odpowiednich organów ścigania. W artykule opisujemy problemy szacowania przestępczości nieujawnionej na przykładzie wybranych grup szczególnie niewidocznych w zakresie zbierania danych wiktyimizacyjnych (invisible victims): dzieci, cudzoziemców, więźniów oraz ofiar cyberprzestępczości. Następnie przedstawiamy wyniki Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego, zrealizowanego na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w 2024 r. Wyniki konfrontujemy z poprzednimi badaniami wiktyimizacyjnymi w Polsce. Jednym z ważniejszych wniosków jest to, że Polacy coraz częściej stają się ofiarami przestępstw popełnionych z wykorzystaniem nowych technologii – kradzieży pieniędzy z konta bankowego lub karty pieniężnej oraz oszustwa przy zakupach internetowych.

Słowa kluczowe: wiktyimizacja, przestępczość, grupy wrażliwe, cyberprzestępczość, sondaż

Abstract: Victimization surveys are an integral part of crime analysis. They complement the reality presented in official statistics, and they draw attention to victims who do not file reports with the relevant law enforcement agencies. In this article, we describe the problems in estimating undisclosed crime using the example of selected groups which are particularly invisible in terms of victimisation

Dr hab. Paweł Ostaszewski, Uniwersytet Warszawski; Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Polska, pawel.ostaszewski@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0001-8067-8978

Dr Justyna Włodarczyk-Madejska, Instytut Nauk Prawnych PAN, Zakład Kryminologii; Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Polska, wlodarczyk.madejska@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0734-6293

Dr Joanna Klimczak, Uniwersytet Warszawski; Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Polska, joannaklimczak@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-1534-6317

data collection (invisible victims): children, foreigners, prisoners and victims of cybercrime. We then present the results of the Second National Victimization Survey, commissioned by the Institute of Justice in 2024. We compare the results with previous victimisation surveys in Poland. One of the major findings is that Poles are increasingly becoming victims of crimes committed with new technologies: theft from a bank account or payment card and online shopping fraud.

Keywords: victimisation, crime, vulnerable groups, cybercrime, survey

Wprowadzenie

Można powiedzieć, że przyczynkiem do badań wiktyimizacyjnych była krytyka statystyk przestępczości i analiz prowadzonych wyłącznie na ich podstawie. Gdy statystyki takie ukazały się po raz pierwszy we Francji w okolicach lat 20. XX wieku, od razu zyskały aprobatę i niemałe zainteresowanie. Problem w tym, że badacze zjawisk społecznych poszukują odpowiedzi na pytanie o faktyczne rozmiary przestępczości, a dane statystyczne nie pozwalają na analizę tego aspektu, mimo że są dość powszechnie wykorzystywane nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie. Zawierają bowiem jedynie dane, które zostały zgłoszone organom ścigania, a zatem ujrzały światło dzienne, a jak wiadomo, przyczyn, dla których osoby pokrzywdzone lub świadkowie nie raportują o zdarzeniach przestępczych, jest cały szereg. Oznacza to nic innego jak to, że statystyki przestępczości są wystarczające, ale tylko do analizy przestępczości zarejestrowanej (Błachut 2007: 19, 81; Włodarczyk-Madejska et al. 2021: 9).

Jak zatem badać przestępczość niezarejestrowaną, a tym samym zrobić krok ku poznaniu rozmiarów przestępczości rzeczywistej? Na pomoc przychodzą dwa rodzaje badań opinii publicznej. Jednym z nich są badania wiktyimizacyjne, które mają zastosowanie przede wszystkim do badania osób dorosłych. Ich historia zaczyna się w Stanach Zjednoczonych i sięga lat 60. XX wieku. Drugim zaś są badania self-report. Z uwagi na problematykę artykułu skupiamy się wyłącznie na badaniach wiktyimizacyjnych.

Celem tych badań, co dobrze pokazuje badanie przeprowadzone na zlecenie tzw. Komisji Johnsona¹ (jedno z pierwszych badań wiktyimizacyjnych), jest pozyskanie danych o przestępczości od społeczeństwa. To pewne novum, do tej pory bowiem źródłem takich danych były przede wszystkim statystyki przestępczości gromadzone przez organy państwowe. Badanie to zostało przeprowadzone na dość szeroką skalę – na próbie 10 tys. gospodarstw domowych, a dodatkowo dość czasochłonną metodą – wywiadu bezpośredniego. Początkowo przeprowadzono badanie pilotażowe, w drugiej turze – badanie w wybranych miastach, a w ko-

¹ Powołana przez prezydenta Lyndona Johnsona w 1965 r. komisja „President’s Commission on Law Enforcement and Administration of Justice” miała znaleźć skuteczne rekomendacje do „walki z przestępczością”, która w latach 60. XX w. była w USA szczególnie nasiloną. Efektem prac komisji jest raport „The Challenge of Crime in a Free Society” (Corley 2017).

lejnej – badaniu nadano charakter ogólnokrajowy. Każda z tych tur dostarczyła bardzo ważnych wniosków co do skali przestępczości. Po pierwsze, zauważono dość znaczne rozbieżności w obrazach przestępczości wyłaniających się ze statystyk przestępczości i z badania wiktyimizacyjnego. Po drugie, skala przestępczości była znacznie wyższa w tych drugich. Respondentów pytano o stanie się ofiarą przestępstw takich jak np. zgwałcenie, rozbój, ciężkie pobicie, kradzież z włamaniem, kradzież zwykła czy zabór pojazdu mechanicznego (Błachut 2007: 289; Włodarczyk-Madejska et al. 2021: 16).

Wspomnieć należy, że nie tylko statystyki przestępczości miały swoich krytyków. Nie zabrakło ich również, jeśli chodzi o badania wiktyimizacyjne. Podobnie jak nie przestano korzystać z danych statystycznych, tak nie przestano prowadzić badań sondażowych. Już w 1972 r., znów w Stanach Zjednoczonych, zostało przeprowadzone pierwsze ogólnokrajowe badanie wiktyimizacyjne (*National Crime Survey* – NCS), które jest kontynuowane do dziś pod nazwą *National Crime Victimization Survey* (NCVS). Do połowy lat 70. badanie to było realizowane na bardzo szeroka skalę, uwzględniało sondaż miejski, sondaż instytucji gospodarczych oraz sondaż ogólnokrajowy, co też rodziło niemałe koszty, a to stało się powodem do pewnej modyfikacji tegoż badania w 1992 r., m.in. w zakresie doboru próby oraz sposobu definiowania przestępstw. Pewne modyfikacje dotyczące tego badania nie wpłynęły na obniżenie jego rangi. Wciąż była ona tak wysoka, że wyniki badań wiktyimizacyjnych były publikowane obok statystyk przestępczości. Badania te były nie tylko kosztowne, ale również bardzo czasochłonne – prowadzono je metodą wywiadu bezpośredniego lub wspomaganego komputerowo wśród 45 tys. gospodarstw domowych, przy czym w każdym gospodarstwie badanie było ponawiane siedem razy co pół roku, co oznacza, że w jednym gospodarstwie badanie trwało 3,5 roku. Obecnie badanie to jest kontynuowane na próbie reprezentatywnej. Skrócono jednak okres prowadzenia badania w jednym gospodarstwie domowym – do 3 lat. Ponadto wyłącznie pierwsze badanie odbywa się w trakcie bezpośredniego spotkania, kolejne natomiast prowadzone są przez telefon (Włodarczyk-Madejska et al. 2021: 17).

W Europie badania wiktyimizacyjne zaczęły się cieszyć większą popularnością w latach 80. Zaczęły się one pojawiać w Wielkiej Brytanii (i były prowadzone pod nazwą *British Crime Survey*, od 2012 r. – *Crime Survey for England and Wales*) czy Szkocji (*Scottish Crime and Justice Survey*), ale również badania wiktyimizacyjne nabrały charakteru międzynarodowego, a to bez wątpienia duży sukces. Pierwsze międzynarodowe badanie wiktyimizacyjne obejmowało jedynie kilka krajów, w tym USA, RFN, Austrię czy Szwajcarię, ale już badanie z 1989 r. (*International Crime Survey* – ICS) – kilkanaście. Badanie ICS przeprowadzono na reprezentatywnej próbie osób powyżej 16. r.ż. Zastosowany kwestionariusz był identyczny we wszystkich krajach i uwzględniał fakt pokrzywdzenia 11 przestępstwami (kradzież samochodu i z samochodu, wandalizmem samochodowym, kradzieżą motocykla, kradzieżą roweru, kradzieżą i usiłowaniem kradzieży z włamaniem, rozbójem, kradzieżą własności osobistej, napastowaniem o charakterze seksual-

nym, pobiciem) w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Metodą, co do zasady, był wywiad telefoniczny, ale w niektórych krajach metoda ta była nieco inna (jak np. w Hiszpanii – był to wywiad bezpośredni). Dodatkowo, w przypadku respondentów posiadających doświadczenia wiktyimizacyjne pojawiły się pytania dotyczące m.in. miejsca zdarzenia i zgłoszenia faktu pokrzywdzenia organom ścigania. W turze badań z 1989 r. wzięła udział po raz pierwszy Polska, przy czym zrealizowane w naszym kraju badanie uwzględniało jedynie mieszkańców Warszawy. Cztery lata później, bo w 1992 r., pojawiła się kolejna tura badań (już pod nazwą *International Crime Victimization Survey – ICVS*), która objęła 40 krajów, przy czym tylko w co trzecim badaniu uwzględniały próbę ogólnokrajową. Podobnie jak w 1989 r., zasadniczą metodą był wywiad telefoniczny. Niemniej, zarówno w Polsce, jak i w Czechosłowacji, przeprowadzono wywiady bezpośrednie. Przemawiały za tym kwestie techniczne, jak również niewystarczająco rozwinięta sieć telefoniczna. Kwestionariusz badania uzupełniono o pytania dotyczące oszustwa konsumentkiego oraz kradzieży z garażu, piwnicy lub innego schowka. Wyniki tego badania nie były zbyt optymistyczne dla Polski, która została uznana za kraj o wysokim poziomie wiktyimizacji, a do tego niskiej gotowości do zgłaszania przestępstw. Zwrócić wypada jednak uwagę na pewną niedogodność metodologiczną, która skłania do ostrożnej analizy tychże wyników. Zostały one zaprezentowane w następujący sposób: dane podawano z dwóch edycji (z lat: 1989 i 1992), a w przypadku krajów, które wzięły udział tylko w jednej edycji (jak Polska) – siłą rzeczy tylko z jednej. Nie przeszkadzało to jednak, by wszystkie kraje umieścić na wspólnej liście rankingowej. Badanie *ICVS* było kontynuowane w latach: 1996, 2000, 2004, a we wszystkich brała udział Polska (Błachut 2007: 292–293, 295–296; Włodarczyk-Madejska et al. 2021: 18–19). Badanie to było realizowane przez Instytut Badania Prawa Sądowego, później Instytut Wymiaru Sprawiedliwości (dalej także: IWS) (Siemaszko 2009: 224). Wniosek z tych kolejnych badań jest następujący: Polska nie jest krajem o wysokim, lecz o średnim poziomie wiktyimizacji. Co do zgłaszalności przestępstw niestety nic się nie zmieniło (Błachut 2007: 296–297; Włodarczyk-Madejska et al. 2021: 19–20).

Nie były to jedyne badania wiktyimizacyjne prowadzone w Polsce. Prowadzono też inne na mniejszą skalę (np. badanie krakowskie z lat 70. XX wieku czy badanie z 1979 r. wśród pracowników zakładów pracy wybranych województw) lub skoncentrowane tylko na wybranej grupie (np. kobietach – *International Violence Against Women Survey*) (Błachut 2007: 298). Warto także przypomnieć badanie ofiar kradzieży z włamaniem, które zostało przeprowadzone w latach 90. przez Zofię Ostrihanską i Dobrochnę Wójcik (Ostrihanska et al. 1998). Autorki przeprowadziły wywiady ankietowe z ofiarami włamań w Lublinie i Warszawie. Wyniki pozwoliły przybliżyć, jakie przeżycia i skutki tych przestępstw towarzyszyły ich ofiarom.

Bardziej rozbudowane badania były realizowane w serii jako Polskie Badanie Przestępczości (PBP) przez Komendę Główną Policji, początkowo we współpracy z Instytutem Wymiaru Sprawiedliwości. Próba liczyła 17 tys. mieszkańców Polski

(po 1000 z każdego obszaru komend wojewódzkich Policji, dodatkowo 1000 z Komendy Stołecznej Policji). Badania te pokazały nasilenie przestępczości w różnych województwach (Siemaszko 2008: 135, 137; 2009: 239).

Nie ulega wątpliwości, że badania wiktyimizacyjne stanowią nierozłączny element analizy przestępczości. Ich zadaniem od początku było oszacowanie tego, co nie zostało ujawnione, tzw. ciemnej liczby przestępstw. Za ich pomocą stało się możliwe uzupełnienie rzeczywistości prezentowanej w oficjalnie rejestrowanych statystykach, a także zwrócenie uwagi w kierunku ofiar, które nie zgłaszają swojego pokrzywdzenia odpowiednim organom ścigania. Stało się jasne, że pewne grupy przestępstw są bardziej niedoszacowane od innych, a badania wiktyimizacyjne są niekiedy jedyną możliwością oszacowania rozmiarów tego zjawiska. Możemy zwrócić uwagę na dwie szczególne sytuacje powodujące niedoszacowanie oficjalnej przestępczości. Po pierwsze, gdy dotyczy ona osób z różnych względów unikających organów ścigania lub milczących ze strachu przed konsekwencjami zgłoszenia przestępstwa, często należących do grup szczególnie wrażliwych na wiktyimizację. Po drugie, gdy dotyczy czynów nowych, nieugruntowanych w świadomości społecznej, a co gorsza – w praktyce wymiaru sprawiedliwości. W ostatnich latach do tej ostatniej grupy należą czyny określane mianem cyberprzestępczości. Mamy do czynienia z coraz częstszym pokrzywdzeniem przestępstwami dziejącymi się w przestrzeni internetowej, a zarazem ich wciąż niską zgłaszalnością (van de Weijer, Leukfeldt, van der Zee 2020). Zarówno przestępczość nakierunkowana na grupy wrażliwe, jak i ta „nowa”, „nieokiełznana” w realiach prawnokarnych stanowi obecnie główne zainteresowanie badań wiktyimizacyjnych, badań tego, co szczególnie niewidoczne (może o tym świadczyć coraz większa liczba publikacji na temat wiktyimizacji cyberprzestępczością, por. Ho, Luong 2022).

Prowadzenie badań wiktyimizacyjnych jest wieloletnią tradycją Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, sięgającą początków lat 90. ubiegłego wieku (Siemaszko 1998, 2001, 2008; Siemaszko et al. 2010; Włodarczyk-Madejska et al. 2021). Po wieloletniej przerwie, w 2020 r. na zlecenie IWS zostało przeprowadzone Ogólnopolskie Badanie Wiktyimizacyjne na próbie 5 tys. mieszkańców Polski. Powracając do tych badań, postanowiliśmy w kolejnym badaniu zamieścić w kwestionariuszu badawczym pytania o nowe rodzaje przestępstw, związane z cyberprzestępczością (Włodarczyk-Madejska et al. 2021). Wyniki przekonywały nas o słuszności tego kierunku. W dalszej części artykułu przedstawiamy najnowsze wyniki badania wiktyimizacyjnego z 2024 r. (Drugie Ogólnopolskie Badanie Wiktyimizacyjne) wraz z analizą zmian omawianego zjawiska w Polsce. Zanim jednak przejdziemy do tego opisu, chcielibyśmy omówić problemy szacowania przestępczości nieujawnionej na przykładzie wybranych grup, szczególnie niewidocznych w zakresie zbierania danych wiktyimizacyjnych (*invisible victims*): dzieci, cudzoziemców, więźniów oraz ofiar cyberprzestępczości. Pokaże to, że badania wiktyimizacyjne mimo pełnej zgody co do tego, że są potrzebne, nie są doskonałe, a przynajmniej nie te prowadzone na próbach ogólnopolskich dorosłych mieszkańców Polski.

1. Szacowanie rozmiarów szczególnie niewidocznej przestępczości

1.1. Niewidoczne dzieci

Ważną grupą wrażliwą, której wiktyimizacja może przynosić szczególne niebezpieczeństwa i konsekwencje, są dzieci. Ze względu na specyficzne uwarunkowania metodologiczne i prawne (m.in. konieczność uzyskania zgód na udział w badaniu prawnych opiekunów dziecka oraz szczególne wymagania, by treść pytań była zrozumiała w różnych grupach wiekowych i nie zagrażała prawidłowemu rozwojowi intelektualnemu i emocjonalnemu uczestników badania) osoby poniżej 18. r.ż. są jednak zwykle wyłączone ze standardowych badań wiktyimizacyjnych (Włodarczyk-Madejska et al. 2021). Zdolności zapamiętywania, odtwarzania wspomnień, a także po prostu czytania, pisanie i mówienie są oczywiście związane z wiekiem – im młodsze dziecko, tym jego procesy intelektualne są słabiej rozwinięte, co może wiązać się z mniej trafnymi i rzetelnymi odpowiedziami na pytania sondażowe. Przebiegający proces rozwoju intelektualnego i emocjonalnego wiąże się też z dużo większą niż u osób dorosłych plastycznością umysłu dziecka. Dzieci łatwiej się uczą, ale przez to łatwiej też ulegają wpływowi społecznym, w tym m.in. pytaniom sugerującym. Wiktyimizacja dzieci może jednak zostać objęta badaniami, choć muszą one spełniać szczególne wymagania metodologiczne i etyczne, by ograniczyć m.in. ryzyko konfabulacji i indukowania odtwarzanych doświadczeń.

Dobrym przykładem badania wiktyimizacyjnego dzieci w Polsce jest „Diagnoza przemocy wobec dzieci” prowadzona cyklicznie przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę od 2013 r. (Drabarek, Szumiał 2023; Makaruk, Szumiał 2023; Wójcik 2024). Jej najnowsza edycja, przeprowadzona w 2023 r. na reprezentatywnej próbie 2026 uczniów z 64 szkół (48 podstawowych i 16 ponadpodstawowych) w wieku 11–17 lat, wskazywała znaczną skalę wiktyimizacji dzieci – 52% w roku poprzedzającym badanie – obejmującą najczęściej doświadczanie przemocy fizycznej i psychicznej ze strony rówieśników (Makaruk, Szumiał 2023). Badanie zostało przeprowadzone w formie audio-CASI (*audio computer-assisted self-interviewing*) – każdy uczestnik na przygotowanym laptopie ze słuchawkami, w sali z maksymalnie dziesięcioma komputerami, wypełniał kwestionariusz, odpowiadając na pytania czytane przez nagrany głos lektora. Zależnie od wieku dzieci pytano o różny zakres doświadczeń wiktyimizacyjnych, najszerszy dla wieku 13–17 lat, m.in. o przemoc seksualną i przemoc podczas randki. Pytano zarówno o doświadczenia podczas całego życia, jak i w ciągu roku poprzedzającego badanie.

Dużo bardziej kontrowersyjnym badaniem było również przeprowadzone w 2023 r. badanie „Młode Głowy” Fundacji UNAWEZA. Przeprowadzono je na grupie 184 447 uczniów z 1923 szkół podstawowych i ponadpodstawowych (liceów, techników i szkół branżowych). Dobór próby został określony jako celowy, jednak lepszym określeniem jest dobór przypadkowy (metoda nielosowa i niere-

prezentatywna) – każda szkoła mogła dołączyć do badania przez zarejestrowanie się i samodzielnie koordynowała jego przebieg, w tym odbieranie zgód na udział i samą realizację. Narzędziem badawczym była ankieta internetowa wykorzystująca oprogramowanie LimeSurvey. W badaniu brały udział zarówno dzieci poniżej 10. r.ż., jak i starsi niż 19 lat, w tym najczęściej było 13- i 14-latków uczęszczających do ósmej klasy szkoły podstawowej i pierwszej klasy szkoły ponadpodstawowej. W badaniu pytano zarówno o zachowania autodestrukcyjne i ryzykowne (m.in. oglądanie pornografii, oglądanie przemocy w Internecie, myśli o próbach samobójczych, planowanie samobójstwa oraz podejmowanie próby samobójczej), a także stosowanie różnych form przemocy w ciągu 3 miesięcy przed badaniem i doświadczanie przemocy w ciągu 12 miesięcy przed badaniem (m.in. hejtu, zaniedbania rodzicielskiego, przemocy w rodzinie, cyberprzemocy, przemocy ze strony kolegów i koleżanek) (Dębski, Flis 2023). Pomimo nieprawdopodobnie ogromnej próby nie można uznać tego badania za reprezentatywne i przekładać jego wyników na populację dzieci w Polsce. Dodatkowo konstrukcja niektórych pytań jest błędna i może prowadzić do przeszacowania rozmiarów deklarowanych zjawisk, a nieprecyzyjne kategorie odpowiedzi na poszczególne pytania (typu „nigdy, sporadycznie, często”) nie umożliwiają dokładnego wskazania rozmiarów wiktymizacji.

Pewne możliwości międzynarodowych porównań skali wiktymizacji dzieci umożliwiało zaś badanie *EU Kids Online*, którego ostatnia edycja została przeprowadzona w latach 2017–2019. Dzieci z Polski spośród wszystkich 19 krajów biorących udział w badaniu deklarały najczęstsze doświadczenie przemocy online lub offline – 40% w roku poprzedzającym badanie, podczas gdy np. na Słowacji – jedynie 7% (Smahel et al. 2020). W badaniu wzięły udział dzieci w wieku 9–16 lat, korzystające z Internetu. Każdy kraj mógł wybrać metodę doboru uczestników – poprzez gospodarstwa domowe (9 krajów) lub poprzez szkoły (dziesięć krajów, w tym Polska).

W Polsce w ostatnich latach prowadzonych było także wiele mniejszych, nie-reprezentatywnych projektów skupionych m.in. na wiktymizacji dzieci, których interesującym wynikiem jest np. generalna obserwacja wyższej skali tej wiktymizacji deklarowanej przez same dzieci, w porównaniu do obserwacji ich rodziców i nauczycieli (Sitarczyk, Dudziak 2024).

1.2. Niewidoczni cudzoziemcy

O ile w przypadku przestępstw na szkodę mieszkańców Polski można próbować oszacowywać liczbę rzeczywistej przestępczości m.in. badaniami wiktymizacyjnymi, tak w przypadku cudzoziemców nie jest to takie proste (Włodarczyk-Madejska, Kopeć, Goździk 2021: 275), ale jak pokazuje m.in. badanie *European Crime and Safety Survey* – bardzo istotne. Okazuje się bowiem, że cudzoziemcy stają się ofiarami przestępstw częściej niż rodowici mieszkańcy. W badaniu z 2005 r. wskaźnik wiktymizacji dla cudzoziemców wyniósł 19%, podczas gdy dla autochtonów 15%

(van Dijk et al. 2005: 53–54). Biorąc pod uwagę wzrost skali migracji, wartości te mogą być na chwilę obecną jeszcze wyższe. Zwłaszcza gdy osoby nieposiadające obywatelstwa podejmują się nisko płatnych prac, pracują w miejscach, w których bezpieczeństwo pracy nie jest zapewnione, żyją w zatłoczonych środowiskach, unikają kontaktu z policją, bo boją się zainteresowania ze strony państwa, nie mają dostępu do świadczeń socjalnych lub wiedzy, jak z nich skorzystać. A dodatkowo, przynajmniej w niektórych przypadkach, można mówić o ich „zwiększonej widoczności fizycznej” (np. ze względu na kolor skóry czy język, którym się posługują) (Xie, Baumer 2021: 9). Warto zasygnalizować, że o ile są dostępne dane potwierdzające fakt, że brak obywatelstwa danego kraju może zwiększać ryzyko stania się ofiarą przestępstwa, tak również są dostępne analizy świadczące o tym, że sam status imigranta (bez żadnego określonego obywatelstwa) ma istotne znaczenie dla wiktylizacji. Takie wnioski płyną m.in. z analiz danych z *National Crime Victimization Survey* za lata 2017–2019, w którym gromadzone były dane m.in. o obywatelach urodzonych w USA i poza USA oraz o osobach, których obywatelstwo zostało określone jako niejednoznaczne (respondenci nie wskazali, jakie ono jest) (Xie, Baumer 2021: 17). Czasem status imigranta może chronić przed wiktylizacją, a to dlatego, jak tłumaczą autorzy tych analiz, że imigranci w USA są mniej zaangażowani w ryzykowne zachowania, jak sięganie po używki czy popełnianie przestępstw, jak również ich kapitał rodzinny, społeczny i ekonomiczny jest na odpowiednim poziomie. Z kolei grupa osób, które nie wskazały swojego obywatelstwa w badaniu NCSV, jest bardziej narażona na stanie się ofiarą przestępstwa (autorzy piszą wręcz o ryzyku brutalnej wiktylizacji), a to dlatego, że status prawny takich osób w dużej mierze może być nieuregulowany (Xie, Baumer 2021: 18, 20).

Znikomy udział cudzoziemców pokrzywdzonych przestępstwem pokazują dane statystyczne gromadzone przez organy państwowe. W 2019 r. niespełna 10 tys. cudzoziemców zostało zarejestrowanych w statystyce policyjnej jako pokrzywdzeni. To ok. 2% przebywających wówczas cudzoziemców na terenie Polski (ESM 2020). Cudzoziemcy częściej (lub na bardzo zbliżonym poziomie) stają się ofiarami przestępstw, niż dopuszczają się takich zachowań (Włodarczyk-Madejska, Kopeć, Goździk 2021: 270, 291–292). Choć już analiza tego zjawiska w odniesieniu do liczby obywateli danej narodowości dostarcza niekiedy innych wniosków. Są w Polsce obecne narodowości, w których natężenie przestępczości (na tle własnej grupy) jest większe niż w przypadku mieszkańców Polski (Włodarczyk-Madejska, Kopeć b.d.). Niemniej jednak tego rodzaju wnioski należy interpretować bardzo ostrożnie, mając na względzie świadomość, że faktyczna liczba cudzoziemców przebywających w naszym kraju nadal pozostaje niepewna. Może być zatem dużo większa, a im większa będzie, tym natężenie przestępczości w jej obrębie będzie mniejsze².

² Licznikiem w tych analizach jest liczba cudzoziemców danej narodowości podejrzanych o popełnienie przestępstwa w danym roku, zaś mianownikiem – liczba cudzoziemców tej narodowości posiadających ważne dokumenty potwierdzające prawo pobytu w Polsce.

Biorąc jednak pod uwagę niedoskonałość statystyk policyjnych przy pomiarze wiktylizacji, które mimo wszystko wskazują na wyższą skalę problemu, sytuacja wydaje się dość niepokojąca. Zwłaszcza że o ile przyczyn niezgłaszania przestępstw jest wiele, o tyle jeszcze więcej można znaleźć przyczyn niezgłaszania przestępstw przez cudzoziemców. Jak pisze Witold Klaus, mamy do czynienia „z ogromnym problemem niezgłaszalności przestępstw przez cudzoziemców” (Klaus 2010: 135–137). Przyczyny te, zidentyfikowane w niektórych badaniach, to m.in.: brak wiary w skuteczność policji, brak znajomości przez funkcjonariusza języka, którym porozumiewa się cudzoziemiec, lekceważące traktowanie przestępstw na tle rasistowskim, brak chęci do jakiegokolwiek działania, strach przed zemstą ze strony sprawców, brak wiedzy co do procedury zgłaszania, postrzeganie zgłoszenia jako mającego negatywny wpływ na legalizację pobytu i zagrożenie deportacją. Czasem ofiary same rozprawiały się ze swoim sprawcami (Urban, Piotrowicz 2012: 197; Włodarczyk-Madejska, Kopec, Goździk 2021: 278; Xie, Baumer 2021: 8).

Istotne są również uwarunkowania kulturowe, takie jak przekonanie, że nie wolno skarżyć się na swoich mężów, bo podważa to ich autorytet, ale również strach przed utratą czci (w sytuacji, gdyby ktoś się o tym dowiedział) zwłaszcza przez kobiety, które doświadczyły przemocy seksualnej. Czasem to rodziny czy inne bliskie osoby przekonują osoby pokrzywdzone, by nie składały zawiadomienia, bo boją się reakcji swoich rodaków, ale również męża, który jest oprawcą (Klaus 2016: 238–239; Włodarczyk-Madejska, Kopec, Goździk 2021: 278). Niekiedy trudność w złożeniu zawiadomienia wynika z faktu, że kobieta jest w pełni zależna od męża, także ekonomicznie, i niemożliwe wydaje się jej poradzenie sobie bez niego (Klaus 2016: 251).

Cudzoziemcy niestety są też jedną z tych grup, które *de facto* nie uczestniczą w badaniach wiktylizacyjnych powadzonych w Polsce. Badaniami takimi obejmuje się przede wszystkim mieszkańców Polski, których m.in. PESEL bądź też numer telefonu znalazł się w odpowiedniej bazie, z której losowano próbę (Siemaszko 1998: 47–49; Włodarczyk-Madejska et al. 2021: 23). Numer PESEL jest nadawany mieszkańcom Polski, zaraz po urodzeniu. Numer taki może być nadany osobie niemającej polskiego obywatelstwa i przebywającej w Polsce dłużej niż 30 dni, o ile oczywiście pobyt taki jest legalny. Z kolei czasem problemem nieuwzględnienia w bazie adresowej czy telefonicznej jest bezdomność cudzoziemców (Wysieńska 2014; Włodarczyk-Madejska, Kopec, Goździk 2021) lub też posługiwanie się przez nich numerami telefonów kupionymi w ich krajach pochodzenia.

Problem z pomijaniem cudzoziemców w badaniach wiktylizacyjnych dotyczy nie tylko Polski. Min Xie i Eric Baumer zwracają wręcz uwagę na krytyczny niedobór danych o obywatelstwie w badaniu przestępczości i wiktylizacji w USA (Xie, Baumer 2021: 3), podkreślając tym samym, jak bardzo istotna jest to kwestia.

Wiktylizacja cudzoziemców nie jest zatem widoczna ani w danych statystycznych ani w polskich badaniach wiktylizacyjnych. Stąd też zwykle, celem zgłębienia problemu, sięga się po inne, bardziej jakościowe metody badania –

obserwacje czy wywiady (Włodarczyk-Madejska, Kopeć, Goździk 2021: 276). Za przykład można podać choćby badania Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka czy Witolda Kłausa.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka przeprowadziła badanie (w 2010 r., wywiady z 25 osobami) poświęcone doświadczeniom i opinii cudzoziemców, którzy stali się ofiarą przestępstw na tle rasowym, narodowościowym lub etnicznym w Polsce. Badanie dostarczyło wiedzy w trzech zakresach: 1) rodzajach doświadczanej przemocy (np. znieważenia, wyzviska, pobicia czy zastraszania); 2) czynnikach, które zwiększają ryzyko stania się ofiarą tego typu zdarzeń (np. kolor skóry); 3) zgłaszalności (a w zasadzie braku zgłaszalności) faktu pokrzywdzenia organom ścigania (Urban, Piotrowicz 2012: 197).

Badania Witolda Kłausa koncentrowały się wokół: 1) uchodźczyń z krajów północnego Kaukazu lub środkowej Afryki, które doświadczyły przemocy; 2) osób pokrzywdzonych handlem ludźmi (Klaus 2017: 373–374); 3) przemocy wobec migrantek przymusowych pochodzących z Czeczenii, a żyjących w Polsce (Klaus 2016).

Badania te wyraźnie pokazują, że zwykle w ich przeprowadzenie zaangażowane są osoby mające styczność z osobami, które doświadczyły przestępstwa, a zatem wszelkiego rodzaju fundacje czy stowarzyszenia świadczące pomoc. Pokazuje to tym samym, że nie tak prosto dotrzeć do cudzoziemców, zwłaszcza tych mających doświadczenia wiktyimizacyjne. Zwykle właśnie odbywa się to metodą kuli śnieżnej poprzez kontakty ze wspomnianymi instytucjami, a niekiedy doświadczenia w tym zakresie są zbierane pośrednio, przez pracowników tychże instytucji.

1.3. Niewidoczni więźniowie

Inną szczególną grupą badawczą pod względem wiktyimizacji, zarówno ze względu na ich pozycję społeczną, jak i na miejsce potencjalnych badań, są więźniowie (por. np. Daems, Goossens 2024). W przyjętej w 2020 r. strategii UE w zakresie praw ofiar (2020–2025), Komisja Europejska stwierdziła, że ofiary przestępstw popełnionych w zakładach karnych stanowią grupę ofiar znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji (European Commission 2020). Są one izolowane, stygmatyzowane oraz mają ograniczony dostęp do pomocy prawnej i do informacji. Według Światowej Organizacji Zdrowia każdego roku około 25% więźniów pada ofiarą przemocy, podczas gdy 4–5% doświadcza przemocy seksualnej, a 1–2% zostaje zgwałconych (Enggist et al. 2014).

W sposób oczywisty kojarzymy tę grupę ze sprawcami wiktyimizacji, którzy odbywają karę za swoje czyny. Jednakże podczas pobytu w więzieniu oni sami także nierzadko padają ofiarami przestępstw. Badania wykazały, że więzienia są zazwyczaj niebezpiecznym środowiskiem, w którym dochodzi do różnych form wiktyimizacji osób pozbawionych wolności (Caravaca-Sánchez, Wolff 2016). Zarówno pomiędzy samymi więźniami, jak i ze strony funkcjonariuszy więziennych. Zdarze-

nia te są często niezauważane i zwykle nie wzbudzają większego zainteresowania, bowiem więźniowie dalecy są od wyobrażenia „idealnej ofiary”³ (Christie 1986).

Badania wiktyimizacyjne wśród więźniów są rzadkie, co po części może wynikać z trudności ich przeprowadzenia. Część z nich poszukuje czynników, które mają znaczenie dla podatności stania się ofiarą w więzieniu, choć wciąż większość badaczy skupia się na analizie przyczyn samego zjawiska przestępczości wewnątrz więzień (prison misconduct⁴). Przyczyny więziennej przestępczości (a zatem i wiktyimizacji) są analizowane z kilku perspektyw. Teoria deprywacji wskazuje na tzw. bóle uwięzienia (pains of imprisonment) opisane przez Greshama M. Sykesa, które miałyby przyczyniać się do napięcia wśród więźniów. Natomiast bazując na teorii importu, przyczyny problemów więziennych mają wynikać z czynników sprzed uwięzienia danego skazanego – jego doświadczeń, osobowości itp. W tym kontekście podatność na stanie się ofiarą (lub sprawcą) w więzieniu wynika z predyspozycji samego więźnia:

Istotnymi „importowanymi” predyktorami przestępczości w więzieniu są wiek, rasa, przynależność do gangu, stan cywilny i status rodzicielski, historia przestępstw i uwięzienia oraz historia nadużywania substancji odurzających. Z drugiej strony podatność na wiktyimizację została powiązana z wiekiem, rasą, poziomem wykształcenia, historią przestępstw i uwięzienia oraz chorobami psychicznymi, wśród innych czynników ryzyka (van Ginneken 2024).

Ponadto badacze sięgają także do innych teorii (np. kontroli społecznej czy teorii działań rutynowych), które uwzględniają ważny element sytuacyjny względem teorii deprywacji i importu. Badania dotyczące ofiar wśród więźniów często są skoncentrowane wokół przestępstw na tle seksualnym (por. np. Wolff, Blitz, Shi 2007; Caravaca-Sánchez, Aizpurua, Wolff 2023). Raport Human Rights Watch dokumentujący gwałty i nadużycia seksualne wobec ponad 200 więźniów w 37 stanach USA (Mariner 2001) stał się przyczynkiem do uchwalenia federalnego ustawodawstwa zatytułowanego *Prison Rape Elimination Act* z 2003 r. Jego celem jest dokumentowanie napaści na tle seksualnym w więzieniach i opracowanie interwencji w celu leczenia ofiar gwałtu i zapobiegania przyszłym napaściom. Na mocy tego aktu w 2008 r. zostało przeprowadzone pierwsze krajowe badanie wiktyimizacyjne wśród byłych więźniów w USA – *National Former Prisoner Survey* (NFPS) (NFPS 2009), którego celem było zebranie danych na temat częstości występowania i rozpowszechnienia napaści na tle seksualnym w zakładach karnych. Dane były zbierane bezpośrednio od więźniów w prywatnym otoczeniu przy użyciu technologii *Audio Computer-Assisted Self Interview* (ACASI) z laptopem z ekranem dotykowym i transmisją audio w celu zmaksymalizowania poufności informacji o więźniach

³ Odniesienie do figury idealnej ofiary opisanej przez Nilsa Christiego – chodzi o postać, która wzbudza największe współczucie wśród społeczeństwa.

⁴ Angielskie sformułowanie jest o wiele pojemniejsze i bardziej właściwe dla omawianego zjawiska. Nie chodzi bowiem jedynie o *stricte* przestępstwa w rozumieniu prawa karnego, ale także inne zachowania, które moglibyśmy zakwalifikować np. jako wykroczenia.

i minimalizowania problemów z umiejętnością czytania i pisanie. Próba została dobrana losowo wśród byłych więźniów objętych aktywnym nadzorem warunkowym w ponad 330 biurach ds. zwolnień warunkowych. Pełne ankiety zebrano od 18 526 więźniów. Wyniki m.in. wskazują, że 9,6% byłych więźniów stanowych zgłosiło jeden lub więcej incydentów wiktyimizacji seksualnej podczas ostatniego okresu osadzenia w areszcie, zakładzie karnym lub ośrodku leczenia środowiskowego po zwolnieniu. Około 5,4% byłych więźniów stanowych zgłosiło incydent z udziałem innego osadzonego, podobny odsetek, bo około 5,3% – incydent z udziałem personelu zakładu. Wskaźnik wiktyimizacji seksualnej więźniów był co najmniej trzy razy wyższy w przypadku kobiet (13,7%) niż mężczyzn (4,2%). Po zwolnieniu z zakładu karnego 72% ofiar wiktyimizacji seksualnej ze strony współwięźniów wskazało, że odczuwało wstyd lub upokorzenie, a 56% stwierdziło, że miało poczucie winy. Większość ofiar nadużyć seksualnych ze strony personelu, które wiązały się z niechcianą aktywnością, stwierdziło, że odczuwało wstyd lub upokorzenie (79%) i poczucie winy (72%) po zwolnieniu z więzienia. Ponad połowa (54%) zgłosiła, że miała trudności z odczuwaniem bliskości z przyjaciółmi lub członkami rodziny w wyniku wiktyimizacji seksualnej (Beck, Johnson 2012).

Autorzy metaanalizy artykułów w określonych międzynarodowych czasopismach kryminologicznych pomiędzy 1980 a 2014 r. wykazali, że w tym czasie opublikowano jedynie 16 tekstów dotyczących wiktyimizacji więźniów (Steiner et al. 2017). W kolejnych latach przybywało publikacji w tym temacie (Goossens, Robert, Daems 2023), jednak jest to wciąż mało zbadany aspekt rzeczywistości więziennej. Jednocześnie jest to zdecydowanie ważny i potrzebny kierunek badań. Ponadto dotychczasowe badania w większości zostały zrealizowane w USA, co podaje w wątpliwość ich wartość dla polityki więziennej w innych państwach i zdecydowanie zwraca uwagę na lukę badawczą tego aspektu w Europie (Goossens, Robert, Daems 2023). Instytucja więzienia ochrania społeczeństwo od więziennej populacji, ale także jest odpowiedzialna za zapewnienie bezpieczeństwa samym skazanym. Rzetelne badania wiktyimizacji więźniów mogłyby przyczynić się do zrozumienia jej przyczyn i wypracowania strategii ich zapobiegania.

1.4. Niewidoczne ofiary cyberprzestępczości

Ostatnią i najważniejszą grupą z perspektywy prezentowanych wyników w dalszej części artykułu są ofiary przestępstw w sieci internetowej. Nie ma jednej, wyczerpującej definicji cyberprzestępczości ani zamkniętego katalogu przestępstw, które można by do tej kategorii zaliczyć. Ogólnie można przyjąć, że zaliczymy do nich te czyny, które są popełnione przy wykorzystaniu technologii komputerowej lub Internetu i mogą obejmować takie przestępstwa jak oszustwa i kradzieże tożsamości, a także groźby i zastraszanie. Wraz ze wzrostem zaawansowania technologii cyberprzestępcy stają się coraz bardziej zaawansowani, a także jest ich coraz więcej. Z kolei z uwagi na to, że wzrasta liczba osób angażujących się w różnorodne działania online, można

przewidzieć, że wzrost cyberprzestępczości będzie nam towarzyszył w kolejnych latach. Mimo to, wciąż obecnie oficjalne statystyki dotyczące cyberprzestępczości są nieprecyzyjne i nie odzwierciedlają rzeczywistych rozmiarów tego zjawiska:

Istnieje ponad 100 różnych źródeł danych na temat cyberprzestępczości, jednak dostępne statystyki są nadal niewystarczające i fragmentaryczne; cierpią na niedoszacowanie lub zawyżenie danych, w zależności od tego, kto je zebrał, a błędy mogą być zarówno celowe (np. dostawcy i agencje bezpieczeństwa wyolbrzymiają zagrożenia), jak i niezamierzone (np. efekty reakcji lub stronnictwo próbkowania) (Anderson et al. 2013).

W statystyce przestępstw stwierdzonych w Polsce możemy znaleźć dane o przestępstwach internetowych. Są to przestępstwa związane z Internetem lub inną siecią komputerową według sposobu działania (*modus operandi*) sprawcy. Udział tych przestępstw wśród ogółu przestępstw stwierdzonych do 2022 r. zwiększał się niemal systematycznie. Między 2013 a 2022 r. wzrost był niemal czterokrotny (z 5% do 18,1%) (Ostaszewski et al. 2025). Najczęściej popełnianym w ten sposób przestępstwem jest oszustwo – w 2023 r. było to niemal 60% wszystkich stwierdzonych przestępstw internetowych.

Badanie z 2013 r. na podstawie danych z Eurobarometru⁵ (Junger et al. 2017) pozwala wnioskować, że ofiary cyberprzestępstw różnią się od ofiar tzw. tradycyjnej przestępczości. W przypadku tych ostatnich są to zazwyczaj osoby młode, płci męskiej, mają niski poziom wykształcenia i są mniej majątne. Można wiązać te czynniki z tym, że osoby te częściej przebywają na zewnątrz. Cyfryzacja społeczeństwa powoduje jednak, że przestępstwa i wiktymizacja są mniej związane z przebywaniem poza domem. Jak się okazuje, ofiary przestępstw internetowych mogą być bardziej podobne do przeciętnych obywateli niż do ofiar tradycyjnych przestępstw:

Ofiarami przestępstw internetowych są zarówno mężczyźni, jak i kobiety, a w przypadku niektórych przestępstw (oszustwa bankowe online, kradzież tożsamości) – osoby w każdym wieku lub stosunkowo starsze. (...) W związku z tym autorzy uważają, że cyfryzacja prowadzi do „normalizacji” ofiar cyberprzestępstw, co oznacza, że ofiary cyfrowe, w sensie statystycznym, są bardziej podobne do przeciętnego obywatela niż ofiary tradycyjnych przestępstw. Badanie sugeruje, że to samo może dotyczyć atakujących. Powodem tej normalizacji może być fakt, że komputery są obecne wszędzie, a każdy Europejczyk jest online przez znaczną ilość czasu, a zatem *modus operandi* do popełnienia przestępstwa jest dostępny w domu dla (prawie) każdego (Junger et al. 2017).

W styczniu 2025 r. ukazały się wyniki brytyjskiego badania wśród ofiar oszustw i cyberprzestępstw, które zgłosiły fakt pokrzywdzenia do *Action Fraud* (krajowego

⁵ Eurobarometr regularnie bada opinię publiczną w Unii Europejskiej (UE) przy użyciu reprezentatywnej próby w każdym z państw członkowskich. Wywiady Eurobarometru przeprowadzono twarzą w twarz w domach respondentów i w języku narodowym. CAPI (Computer Assisted Personal Interview) został wykorzystany w krajach, w których ta technika była dostępna. Eurobarometr nie publikuje obecnie wskaźników odpowiedzi. Do analiz wykorzystano próbę N=27 680. Obejmowała ona mieszkańców w wieku 15 lat i starszych z 27 państw członkowskich UE i Chorwacji (ta ostatnia przystąpiła do UE w 2013 r.).

centrum zgłaszania oszustw i cyberprzestępczości) w okresie od lipca 2017 do maja 2018 r. (Home Office 2025a). Celem badania było określenie skali i charakteru skutków tych przestępstw oraz tego, jakiego rodzaju wsparcie jest potrzebne ofiarom. Projekt badawczy składał się z dwóch ankiet telefonicznych (CATI), które objęły łącznie próbę 2450 osób powyżej 18. r.ż. Próba była reprezentatywna dla ofiar, które zgłosiły się do *Action Fraud* we wskazanym wyżej okresie. Ponadto przeprowadzono badanie jakościowe – 16 wywiadów pogłębionych z ofiarami tych przestępstw. Z badania wynika, że pokrzywdzeni oszustwami i cyberprzestępstwami doświadczyli szeregu szkód emocjonalnych, zdrowotnych i finansowych. Pierwsze z nich były najczęściej wskazywane przez respondentów – w szczególności występowanie gniewu (86%), stresu (73%) i lęku (63%). Ponad połowa ofiar doświadczyła strat finansowych (57%). Wśród nich średnia strata wyniosła 4600 funtów. Niemniej mediana strat wyniosła 100 funtów, co sugeruje, że większość ofiar straciła stosunkowo niewielką kwotę pieniędzy. Wyniki wywiadów pogłębionych pokazują jednak, że kwota utraconych pieniędzy nie zawsze korelowała z rozmiarem szerszych doznanych szkód. Blisko co piąty respondent (18%) zgłosił wystąpienie u niego depresji w wyniku bycia ofiarą, 3% doświadczyło myśli samobójczych, a 1% zgłosiło, że się samookaleczało. Jako najbardziej potrzebną formę pomocy respondenci wskazali natychmiastowość pomocy (45%), czyli doradztwo dotyczące tego, gdzie się udać lub z kim porozmawiać, aby powstrzymać przestępstwo lub zapobiec dalszym stratom. Niewątpliwie w przypadku tych przestępstw odpowiedni czas reakcji jest dla ofiar kluczowy.

Z badań wynika również, że nie zawsze pokrzywdzeni są pewni, gdzie powinni zgłosić się po pomoc, gdy staną się ofiarą cyberprzestępstwa – co może przekładać się na zaniechanie zgłoszenia go odpowiednim organom ścigania. Jakościowe badanie wykonane przez Ipsos dla brytyjskiego Home Office⁶ (Home Office 2025b) wykazało, że wiele ofiar nie rozumiało różnicy między cyberprzestępczością a oszustwem⁷ (Home Office 2025b). Z tego powodu nie były w stanie dokładnie określić, jakie przestępstwo ich spotkało. Granice między cyberprzestępczością a oszustwem internetowym były często niewyraźne, a ofiary miały tendencję do klasyfikowania wszelkich przestępstw związanych z aktywnością online jako cyberprzestępczości. Problem zgłaszania potęguje też brak wiedzy o instytucjach, do których można się zgłosić po pomoc (np. w Wielkiej Brytanii jest to *Action Fraud*) oraz brak pewności co do możliwości skutecznego działania policji w tym zakresie.

W Polsce próbę bądź fakt cyberprzestępstwa można zgłosić Policji, ale także od dnia 28 sierpnia 2018 r. zespołowi CERT Polska, któremu zostały powierzone

⁶ 56 wywiadów z ofiarami cyberprzestępczości lub oszustw przeprowadzonych między styczniem a marcem 2023 r. Raport opublikowany 14.01.2025 r. Wśród badanych było 21 ofiar cyberprzestępstwa, 25 ofiar oszustwa internetowego i 10 ofiar oszustwa offline.

⁷ W badaniu przyjęto następujące definicje: Cyberprzestępczość (*Cyber crime*): „Cyberprzestępczość polega na uzyskiwaniu nieautoryzowanego dostępu lub powodowaniu uszkodzeń systemów komputerowych, urządzeń z dostępem do Internetu albo informacji przechowywanych na tych urządzeniach”; Oszustwo (*Fraud*): „Oszustwo ma miejsce, gdy dana osoba postępuje nieuczciwie, mając na celu osiągnięcie zysku (często finansowego) kosztem innej osoby”.

obowiązki CSIRT (*Computer Security Incident Response Team*) NASK wynikające z ustawy z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa (Dz.U. z 2018 r., poz. 1560). W 2023 r. CERT Polska zarejestrował o 100% więcej incydentów cyberbezpieczeństwa w porównaniu do roku poprzedniego (CERT 2023). Autorzy raportu podkreślają, że za wzrost zgłoszeń odpowiada m.in. coraz większa świadomość społeczeństwa na temat zagrożeń. Wśród najczęściej występujących incydentów w 2023 r. znalazły się: phishing, oszustwa komputerowe i szkodliwe oprogramowanie.

Kontrola Najwyższej Izby Kontroli (NIK) z 2022 r. wykazała szereg barier, które utrudniają uzyskanie skutecznego wsparcia w sytuacji pokrzywdzenia przestępstwem internetowym:

W jednostkach policji nie wypracowano instrukcji dla obywateli zgłaszających tego rodzaju zdarzenia, a algorytmy przyjmowania zgłoszeń przygotowane dla policjantów były z kolei wadliwe i stanowiły tylko ograniczone wsparcie dla funkcjonariuszy. Procedury zgłaszania i obsługi incydentów zostały wypracowane w NASK-PIB, jednakże tylko symboliczna liczba osób posiadała wiedzę na temat możliwości uzyskania wsparcia ze strony tego podmiotu. W przypadku jednostek policji oraz struktur podległych Ministrowi Cyfryzacji i Pełnomocnikowi Rządu odnotowano również brak zasobów (kadrowych, finansowych i sprzętowych) niezbędnych do realizacji zadań w zakresie zapobiegania oraz minimalizowania skutków przestępstw internetowych (NIK 2023: 8).

W celu uzupełniania wniosków z kontroli NIK zleciła także badanie opinii społecznej na reprezentatywnej próbie 1000 pełnoletnich Polaków (badanie przeprowadzono w kwietniu 2022 r. metodą CATI). Z badania tego wynika, że znaczna część respondentów:

którzy padli ofiarą ataków przestępców komputerowych, w tym kradzieży tożsamości nie zawiadomiła właściwych organów (policji, Zespołu CSIRT), a niektórzy nie podjęli wręcz żadnych działań. Ankietowani wskazali również, że aż 85% cyberataków, które ich dotknęły, nie zostało wyjaśnione, zakończyło się umorzeniem postępowania lub utratą środków finansowych i danych. Z kolei tylko 2% spraw znalazło finał w postaci wykrycia i skazania sprawcy lub odzyskania straconych środków (NIK 2023: 9).

Do podobnych wniosków prowadzą także wyniki dwóch edycji Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego, którego rezultaty opisujemy szerzej poniżej.

2. Badanie IWS 2024 (OBW2) – uwagi metodologiczne⁸

Druga edycja Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego została przeprowadzona omiędzy 26 czerwca a 16 lipca 2024 r. na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawie-

⁸ Druga część artykułu stanowi zmodyfikowaną wersję raportu „Drugie Ogólnopolskie Badanie Wiktyimizacyjne 2024” (Ostaszewski, Włodarczyk-Madejska, Klimczak 2024).

dliwości w formie sondażu telefonicznego CATI na losowo-kwotowej próbie 5000 pełnoletnich mieszkańców Polski. Celem badania było oszacowanie aktualnych rozmiarów przestępczości niezgłoszonej organom ścigania, skali raportowalności tych doświadczeń, rozmiarów lęku przed przestępczością, punitowności społeczeństwa oraz ocen wystawianych pracy policji i sądów powszechnych.

Do badania wykorzystano kwestionariusz ankiety oparty na treści pytań zadawanych w międzynarodowym badaniu wiktyimizacyjnym (*International Crime Victims Survey – ICVS*) i Polskim Badaniu Przestępczości (PBP), co umożliwiło prowadzenie analiz porównawczych. Tak jak w poprzedniej edycji badania, pytaliśmy o doświadczenia wiktyimizacyjne dotyczące 13 przestępstw: kradzieży samochodu; kradzieży motocykla, skutera, motoroweru; kradzieży roweru; włamania; rozboju; innej kradzieży; umyślnego zniszczenia rzeczy; pobicia; oszustwa przez Internet; kradzieży pieniędzy z konta bankowego lub z karty płatniczej; kradzieży tożsamości; włamania na konto mailowe, konto na portalu społecznościowym lub aukcyjnym oraz uporczywego nękania. Tradycyjnie interesowały nas doświadczenia wiktyimizacyjne z roku poprzedzającego badanie. Ponieważ badanie zostało przeprowadzone na przełomie czerwca i lipca, pytaliśmy o 12 miesięcy poprzedzających dzień badania. Pytania wiktyimizacyjne były uzupełnione o moduł pytań dotyczących lęku przed przestępczością, oceny pracy policji i polskich sądów powszechnych, postawy punitywne, myślenie spiskowe⁹ i pytania metryczkowe.

Rozkład płci w próbie był w miarę równomierny, z nieznaczną przewagą kobiet, dominowały w niej osoby w wieku średnim i wieku powyżej 60 lat, o wykształceniu wyższym i średnim, a także zamężne. 30% badanych mieszkało na wsiach, udział pozostałych w miarę równomiernie rozłożył się pomiędzy mieszkańców miast różnej wielkości. Badani najczęściej pracowali zawodowo, około 30% to emeryci i osoby bezrobotne. Żyli w gospodarstwach domowych składających się najczęściej z czterech, dwóch lub trzech osób (zob. tabela 1).

Tabela 1. Rozkład próby

		N	%
Płeć	Mężczyzna	2387	47,7
	Kobieta	2613	52,3
Wiek	18–24	410	8,2
	25–39	1220	24,4
	40–59	1724	34,5
	60 i więcej	1646	32,9
Wykształcenie	Podstawowe	78	1,6
	Zawodowe	636	12,7
	Średnie	1863	37,3
	Wyższe	2423	48,5

⁹ Z uwagi na ramy niniejszego artykułu, z wyjątkiem lęku przed przestępczością, kwestie te nie są jego przedmiotem.

		N	%
Stan cywilny	Kawaler/panna	771	15,4
	Żonaty/zamężna	3368	67,4
	W konkubinacie / w stałym związku bez ślubu	249	5,0
	Rozwiedziony(a) / lub w separacji	300	6,0
	Wdowiec/ wdowa	285	5,7
Miejsce zamieszkania	Wieś	1509	30,2
	Miasto do 20 000 mieszkańców	658	13,2
	Miasto od 20 001 do 50 000 mieszkańców	900	18,0
	Miasto od 50 001 do 100 000 mieszkańców	903	18,1
	Miasto od 100 001 do 500 000 mieszkańców	538	10,8
	Miasto powyżej 500 000 mieszkańców	492	9,8
Liczba osób w gospodarstwie domowym	1	580	11,6
	2	1241	24,8
	3	1179	23,6
	4	1266	25,3
	5 i więcej	732	14,7
Aktywność zawodowa	Uczniowie	95	1,9
	Pracujący	3292	65,8
	Na urloпах i prowadzący gospodarstwa domowe	116	2,3
	Bezrobotni i emeryci	1459	29,1

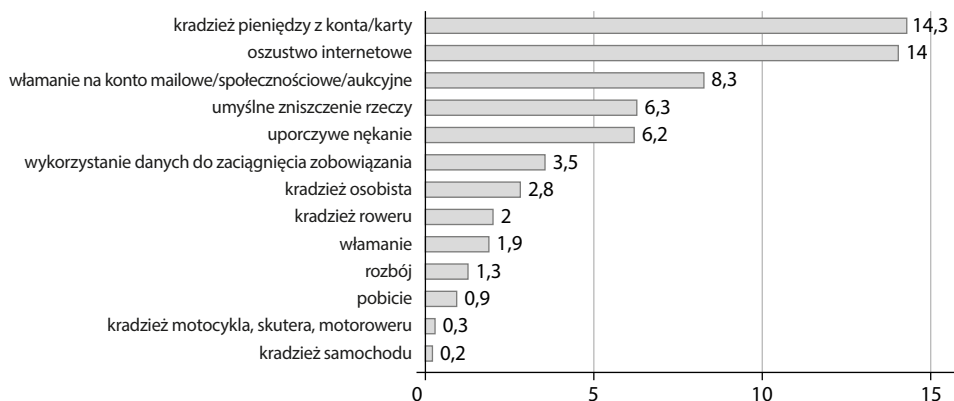
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego.

3. Przestępczość

Według deklaracji badanych w 2024 r. przestępstwami, którymi najczęściej padali oni ofiarą, była kradzież lub usiłowanie kradzieży pieniędzy z konta bankowego lub karty płatniczej oraz oszustwa przy zakupach internetowych (wskaźniki wiktyimizacji¹⁰ wyniosły około 14% – zob. wykres 1). Także badanie wiktyimizacyjne studentów Uniwersytetu Warszawskiego (UW) wykazało, że najczęściej byli oni ofiarami właśnie oszustwa internetowego:

¹⁰ Wskaźnik wiktyimizacji to odsetek badanych, którzy padli ofiarą przynajmniej jednego przestępstwa co najmniej raz w roku poprzedzającym badanie.

Wykres 1. Wskaźniki wiktymizacji w 2024 r. (w procentach)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego.

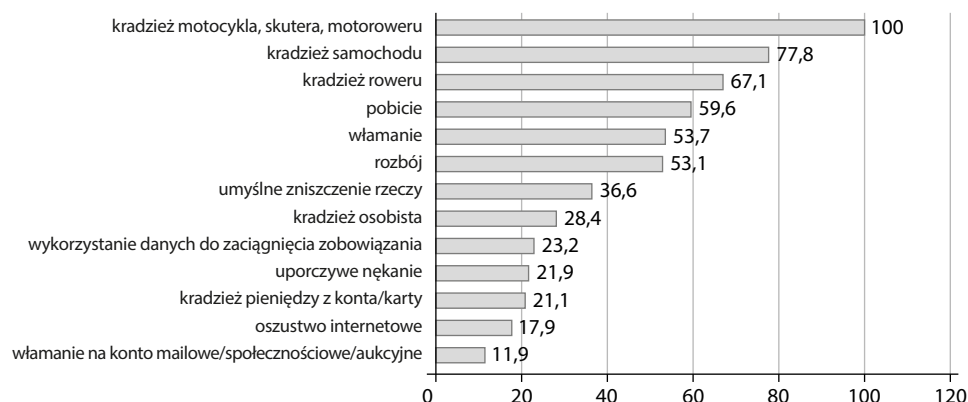
W badanym okresie najczęściej studentów UW padło ofiarą (kolejno) oszustwa internetowego – 9,4%, napaści seksualnej – 8,8%, włamania na konto e-mail lub media społecznościowe – 7,8% oraz stalkingu – 7,5%. Nieco rzadziej studenci UW padali ofiarami przestępstw takich jak: kradzież środków płatniczych – 5,6%, kradzież – 5%, umyślne zniszczenie mienia – 3,8% oraz pobicie – 2,5%. Z kolei najmniejszy odsetek respondentów padł ofiarą przestępstwa włamania – 1,6% i rozboju – 0,9% (Rymar, Gajos, Jachymowska 2020).

O ile jednak oszustwo internetowe również w poprzedniej edycji Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego w 2020 r. miało bardzo wysoki wskaźnik wiktymizacji (11,2%), to kradzież lub usiłowanie kradzieży pieniędzy z konta lub karty w 2020 r. była jednym z najrzadszych przestępstw (1,7%). Tak ogromna, prawie dziewięciokrotna zmiana wydaje się aż nieprawdopodobna, jednak jest najpewniej związana z wszechobecnymi w ostatnich latach, szczególnie po wybuchu pandemii COVID-19, próbami wyłudzenia danych i pieniędzy – przez fałszywe e-maile, telefony czy SMS-y. Niewątpliwie więc skalę pokrzywdzenia tego typu czynami trzeba będzie stale monitorować. Warto jednak zauważyć, że spośród wszystkich trzynastu przestępstw, o które pytaliśmy w badaniu, było to jedno z dwóch, które obejmowały zarówno czyny dokonane, jak i usiłowane (obok tzw. kradzieży tożsamości, rozumianej jako wykorzystanie lub usiłowanie wykorzystania bez wiedzy i zgody danych osobowych do zaciągnięcia zobowiązania w postaci pożyczki, kredytu, zawarcia umowy z operatorami sieci komórkowych, dostawcami energii elektrycznej lub gazu, której występowanie również wzrosło – z 1% do 3,5%). Możliwe więc, że za tak znaczący wzrost wskaźnika wiktymizacji tymi czynami odpowiada liczba prób wyłudzenia dostępu do konta bankowego lub karty płatniczej oraz prób wyłudzenia i wykorzystania danych osobowych, a niekoniecznie liczba dokonanych w ten sposób kradzieży i wyłudzeń.

Na trzecim miejscu w zestawieniu znalazło się włamanie na konto mailowe bądź na portalu społecznościowym lub aukcyjnym, które również odnotowało istotny wzrost między rokiem 2020 a 2024 (z 4,9% do 8,3%). Na czwartym natomiast – umyślne zniszczenie rzeczy, którego częstość występowania nieznacznie spadła (z 6,8% w 2020 r. do 6,3% w 2024 r.). Zmniejszył się również i to znacząco (z 10,1% w 2020 r. do 6,2% w 2024 r.) wskaźnik pokrzywdzenia przestępstwem uporczywego nękania, inaczej stalkingu. Jednak nawet pomimo tego spadku wyraźnie widać, że wśród form pokrzywdzenia przestępczością dominują obecnie tzw. nowe przestępstwa, o które zaczęliśmy pytać respondentów w 2020 r., a przestępstwa „tradycyjne” tracą, przynajmniej ilościowo, na znaczeniu.

Częstość zgłaszania pokrzywdzenia przestępstwem na policję jest praktycznie odwrotnie proporcjonalna do częstości jego występowania – najczęściej zgłaszane były kradzieże pojazdów, pobicia, włamania i rozboje – powyżej 50% (zob. wykres 2). Najrzadziej zaś dużo częstsze „nowe” przestępstwa – włamania na konta mailowe i społecznościowe, oszustwa internetowe, kradzieże z konta bankowego lub karty płatniczej, uporczywe nękanie i kradzież tożsamości – jedynie w od 12% do 23% przypadków.

Wykres 2. Wskaźniki zgłoszeń na policję w 2024 r. (w procentach)

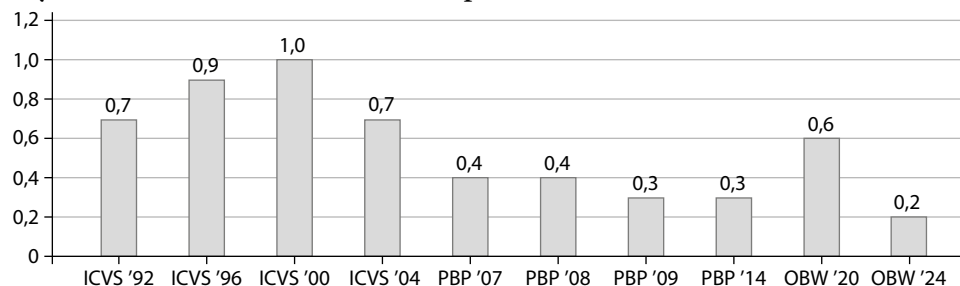
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego.

Pytania o występowanie tzw. tradycyjnych przestępstw, czyli rozbojów, włamań, pobić, kradzieży i kradzieży pojazdów, były zawarte także w ośmiu poprzednich edycjach realizowanych w Polsce badań wiktyimizacyjnych. Dzięki temu można prześledzić ich trendy na przestrzeni ostatnich 30 lat. Niektóre z nich prezentujemy poniżej.

Pokrzywdzenie kradzieżą samochodów (dla możliwości prowadzenia porównań z wcześniejszymi badaniami obliczone jako udział ofiar tego przestępstwa do ogółu mieszkańców Polski, a nie do właścicieli, jak w danych prezentowanych na wykresie 1), rosło w latach 90. XX wieku, a następnie zdecydowanie spadło – do rekordowego poziomu 0,2% w 2024 r. (zob. wykres 3). Wydaje się, że zdecydowanie

odstający wynik uzyskany w 2020 r., niezgodny również z obserwowanym trendem w oficjalnej rejestracji liczby tych przestępstw przez policję, mógł być jedynie tzw. artefaktem statystycznym związanym z bardzo niskim odsetkiem ofiar.

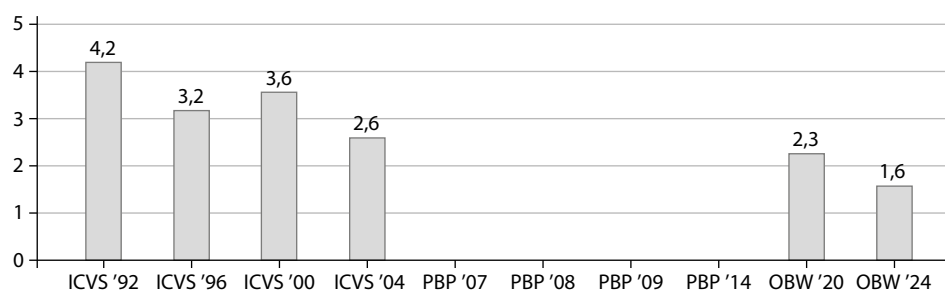
Wykres 3. Kradzież samochodu (w procentach)

Źródło: Opracowanie na podstawie międzynarodowych i krajowych badań ogólnopolskich przeprowadzonych w latach 1992–2024.

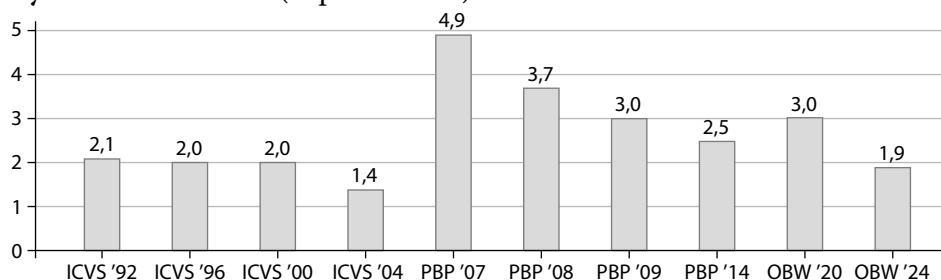
Dane z lat 1992–2004 oraz 2020–2024 wskazują na systematyczny spadek liczby kradzieży rowerów – od wskaźnika wiktyimizacji na poziomie 4,2% w 1992 r. do poziomu 1,6% w 2024 r. (zob. wykres 4).

Wykres 4. Kradzież roweru (w procentach)

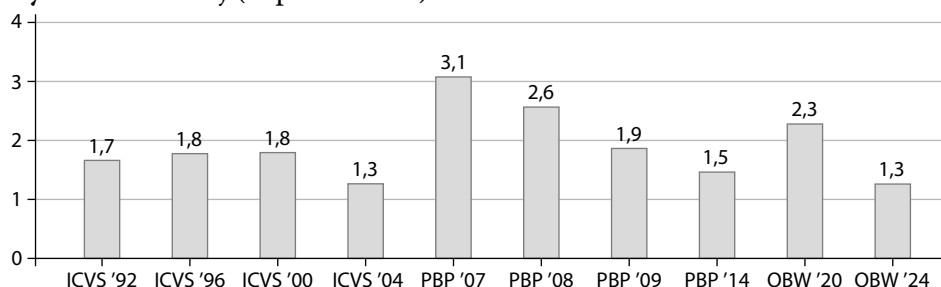
Źródło: Opracowanie na podstawie międzynarodowych i krajowych badań ogólnopolskich przeprowadzonych w latach 1992–2024.

Mniej wyraźnemu, ale też spadkowemu trendowi podlegało przestępstwo kradzieży z włamaniem. Po pierwsze rzuca się jednak w oczy wyraźny, ale trudny do wyjaśnienia, ponadtrzykrotny wzrost deklaracji pokrzywdzenia tym przestępstwem między 2004 a 2007 r. Mógł on być związany z niewielką modyfikacją treści pytania o to przestępstwo. O ile bowiem w Międzynarodowym Badaniu Ofiar Przestępstw (ICVS) pytano jedynie o włamania do mieszkań i domów, to w Polskim Badaniu Przestępczości (PBP) i Ogólnopolskim Badaniu Wiktyimizacyjnych (OBW) pojawiają się także piwnice i garaże. Dane wiktyimizacyjne pokazują więc zdecydowany spadek zagrożenia włamaniami przynajmniej od 2007 r. (zob. wykres 5).

Wykres 5. Włamanie (w procentach)

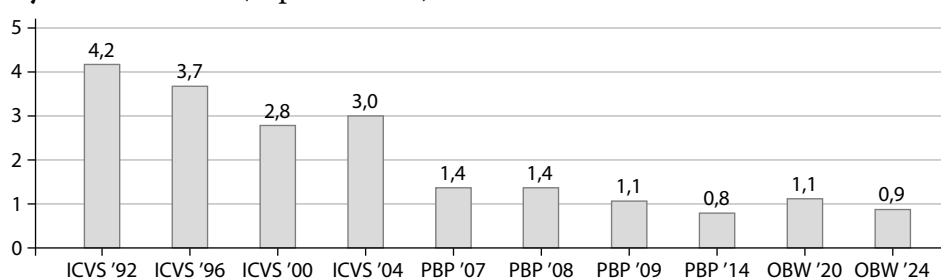
Źródło: Opracowanie na podstawie międzynarodowych i krajowych badań ogólnopolskich przeprowadzonych w latach 1992–2024.

W przypadku rozboju, podobnie jak w przypadku włamania, odnotowano niepotwierdzony danymi o liczbie przestępstw zarejestrowanych przez policję, wzrost deklaracji pokrzywdzenia między rokiem 2004 a 2007, po którym widać w miarę systematyczny spadek odsetka ofiar – do poziomu 1,3% w 2024 r. (zob. wykres 6).

Wykres 6. Rozbój (w procentach)

Źródło: Opracowanie na podstawie międzynarodowych i krajowych badań ogólnopolskich przeprowadzonych w latach 1992–2024.

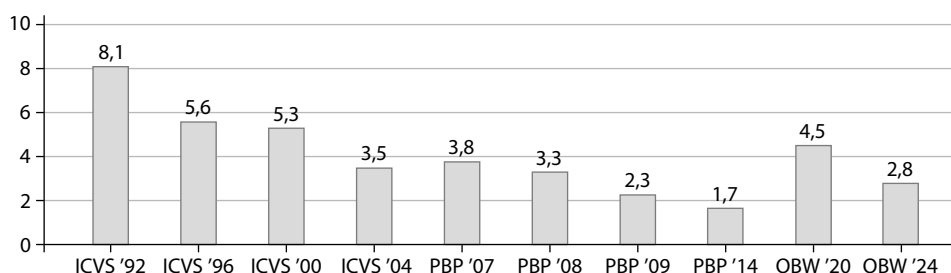
Z kolei pokrzywdzenie pobiciem było deklarowane systematycznie coraz rzadziej w analizowanym okresie i w 2024 r. osiągnęło prawie rekordowo niski poziom 0,9% ofiar wśród respondentów (zob. wykres 7).

Wykres 7. Pobicie (w procentach)

Źródło: Opracowanie na podstawie międzynarodowych i krajowych badań ogólnopolskich przeprowadzonych w latach 1992–2024.

Ostatnim rozpatrywanym w Ogólnopolskim Badaniu Wiktyimizacyjnym przestępstwem była kradzież innego typu niż omawiane wcześniej kradzieże pojazdów, kradzieże z włamaniem czy też rozboje. Doświadczenie tego przestępstwa stało się w polskim społeczeństwie coraz rzadsze do roku 2014, po którym jednak ostatnie dwa badania pokazują zdecydowanie wyższe odsetki ofiar, w tym szczególnie zastanawia wartość tego wskaźnika dla 2020 r. (zob. wykres 8).

Wykres 8. Kradzież (w procentach)

Źródło: Opracowanie na podstawie międzynarodowych i krajowych badań ogólnopolskich przeprowadzonych w latach 1992–2024.

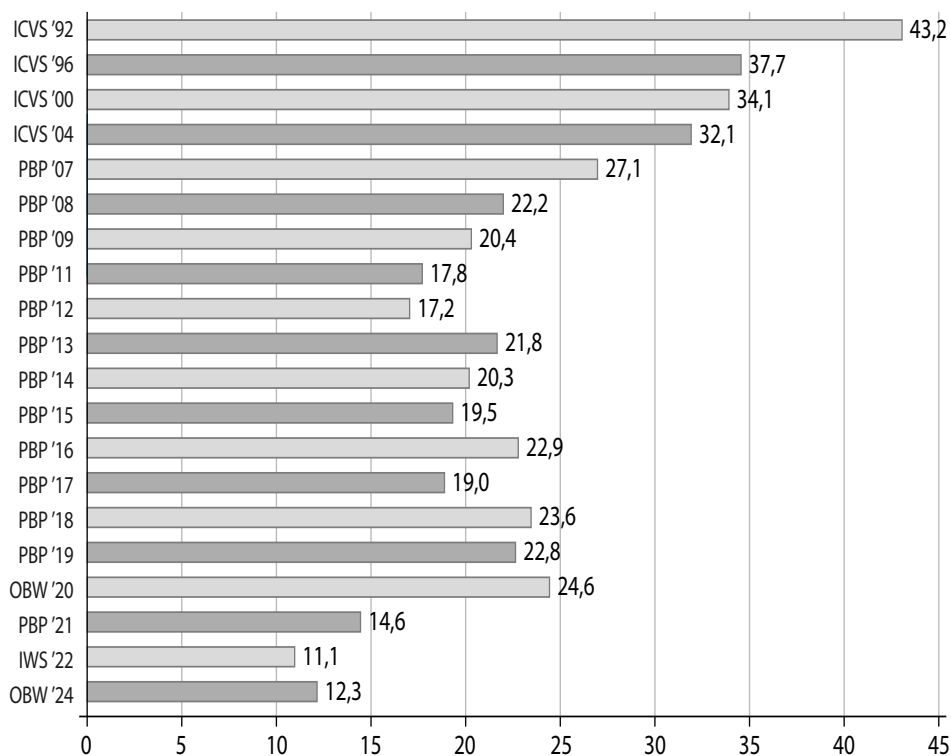
4. Lęk przed przestępczością

Lęk przed przestępczością i innymi zagrożeniami oraz odczuwanie obaw o swoje bezpieczeństwo są ważnymi elementami badań wiktyimizacyjnych, które pozwalają rozszerzyć opisywany przez częstość doświadczeń bycia ofiarą różnych przestępstw obraz o bardziej ogólny wymiar. W drugim Ogólnopolskim Badaniu Wiktyimizacyjnym wykorzystano te same wskaźniki lęku, jak w jego pierwszej edycji: 1) tzw. pytanie tradycyjne (Ostaszewski 2014: 65–80) o to, „czy czuje się Pan(i) bezpiecznie, spacerując samotnie w swojej okolicy po zmroku?”; 2) „a czy miejsce, w którym Pan(i) mieszka (dzielnica, osiedle, wieś), można nazwać bezpiecznym i spokojnym?”; 3) „czy, ogólnie rzecz biorąc, obawia się Pan(i) tego, że w ciągu najbliższych 12 miesięcy może stać się ofiarą przestępstwa?”; 4) dodatkowy wymiar „czy w miejscu, w którym Pan(i) mieszka (dzielnica, osiedle, wieś), znajdują się opuszczone, zaniedbane, zniszczone budynki lub budynki, na których ktoś namalował bez pozwolenia jakieś rysunki czy napisy (graffiti)?”; 5) pytanie, na które można był udzielić wiele odpowiedzi, o to, „czego, jakich zagrożeń najbardziej obawia się Pan(i) w pobliżu swego miejsca zamieszkania?”.

Odpowiedź na pierwsze z tych pytań wskazuje, że w 2024 r. zdecydowana większość mieszkańców Polski nie odczuwała obaw o swoje bezpieczeństwo (prawie 88% czuje się bardzo lub raczej bezpiecznie). Jednym z najczęściej wykorzystywa-

nych wskaźników lęku przed przestępczością jest odsetek odpowiedzi negatywnych na powyższe pytanie, oznaczający, jaki procent społeczeństwa obawia się o swoje bezpieczeństwo podczas samotnego wieczornego spaceru. Pytanie to było również zadawane we wszystkich edycjach Polskiego Badania Przestępczości (dla większej przejrzystości pominięto wyniki PBP z 2020 r.) oraz w badaniu Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości przeprowadzonym w 2022 r. i poświęconym polskiej polityce karnej (Klimczak 2023). Tak rozumiany lęk spadł wielokrotnie od rekordowego 1992 r., kiedy to wynosił 43,2%, do 12,3% w 2024 r. (zob. wykres 9).

Wykres 9. Poziom lęku przed przestępczością w latach 1992–2024 (w procentach)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ogólnopolskiego Badania Wikty-mizacyjnego oraz Ostaszewski (2014) i Wydział Analiz i Kontroli Zarządczej Gabinetu Komendanta Głównego Policji (2021).

Do podobnych wniosków o zasadniczym bardzo wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców Polski skłania też analiza odpowiedzi na pozostałe pytania z tego bloku. Aż 94% badanych ocenia swoje miejsce zamieszkania jako bezpieczne i spokojne (tabela 2), a jedynie 29% obawia się, że w najbliższym czasie może paść ofiarą przestępstwa (tabela 3).

Tabela 2. Wyniki odpowiedzi na pytanie: „A czy miejsce, w którym Pan(i) mieszka (dzielnica, osiedle, wieś), można nazwać bezpiecznym i spokojnym?”

		N	%
Tak	Zdecydowanie tak	2074	41,7
	Raczej tak	2589	52,0
	Ogółem	4663	93,7
Nie	Raczej nie	256	5,1
	Zdecydowanie nie	60	1,2
	Ogółem	316	6,3
Ogółem		4979	100
Trudno powiedzieć		21	0,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego.

Tabela 3. Wyniki odpowiedzi na pytanie: „Czy, ogólnie rzecz biorąc, obawia się Pan(i) tego, że w ciągu najbliższych 12 miesięcy może stać się ofiarą przestępstwa?”

	N	%
Tak	1376	29,2
Nie	3331	70,8
Ogółem	4707	100
Trudno powiedzieć	293	5,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego.

Odsetki odpowiedzi na pytanie o konkretne zagrożenia, jakich mieliby obawiać się mieszkańcy Polski, nie zmieniają się zasadniczo od roku 2007 i pierwszej edycji Polskiego Badania Przestępczości, kiedy to pytanie zostało wprowadzone. Zarówno obecnie, jak i na przestrzeni ostatnich prawie 20 lat Polacy najbardziej obawiają się niebezpiecznie jeżdżących kierowców (41,4%), a następnie włamań, agresji ze strony osób nietrzeźwych i zaczepki przez agresywną młodzież (zob. tabela 4). Na kolejnej pozycji pojawiła się zaś obawa przed włamaniem do osobistego komputera, o co nie pytano przed 2020 r. Najniżej w tym zestawieniu pojawiło się zagrożenie atakiem terrorystycznym i takimi przestępstwami pospolitymi jak pobicia, rozboje i kradzieże oraz handel narkotykami, co jeszcze raz potwierdza bardzo niski poziom lęku przed przestępczością wśród mieszkańców Polski.

Tabela 4. Wyniki odpowiedzi na pytanie: „Czego, jakich zagrożeń najbardziej obawia się Pan(i) w pobliżu swego miejsca zamieszkania?”

	N	%
Brawurowo jeżdżących kierowców	2068	41,4
Włamań (np. do mieszkań, piwnic lub samochodów)	1175	23,5
Agresji ze strony osób pijanych lub narkomanów	1051	21,0
Zaczepiania przez grupy agresywnie zachowującej się młodzieży	981	19,6
Włamania do używanego przez Pana(ią) komputera	865	17,3
Niszczenia mienia przez wandalów	643	12,9
Żadnych, niczego nie obawiam się w pobliżu mojego miejsca zamieszkania	616	12,3
Hałaśliwych, niekulturalnie zachowujących się sąsiadów	568	11,4
Kradzieży	516	10,3
Napadów, rozbojów	368	7,4
Bójek i pobić	355	7,1
Handlu narkotykami	343	6,9
Innych zagrożeń	297	5,9
Ataku terrorystycznego	219	4,4
Trudno powiedzieć	49	1,0
Odsetki nie sumują się do 100% – możliwy wybór trzech odpowiedzi		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego.

Podsumowanie

Przeprowadzone przez nas badanie wpisuje się nie tylko w wieloletnią tradycję Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, ale również w międzynarodowy trend badania wiktyimizacji i lęku przed przestępczością. Obecna edycja ukazała w tym zakresie duże zmiany, jakie zaszły od 2020 r. Przestępcy, podobnie jak każda inna profesja, idą z duchem czasu, co znajduje swoje odzwierciedlenie w uzyskanych wynikach. Okazuje się bowiem, że coraz częściej deklaracje pokrzywdzonych co do stania się ofiarą dotyczą przestępstw popełnionych z wykorzystaniem nowych technologii. Stąd też najwyższy wskaźnik wiktyimizacji odnosił się do kradzieży i usiłowania kradzieży pieniędzy z konta bankowego lub karty pieniężnej oraz oszustwa przy zakupach internetowych – po 14%. Porównanie tych wyników z wynikami poprzedniej edycji Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego pokazało, że skala pokrzywdzenia oszustwem internetowym jest bardzo podobna,

ale dla kradzieży i usiłowania kradzieży z konta bankowego lub karty płatniczej zwiększyła się około 9-krotnie. Ponieważ pytaliśmy zarówno o usiłowania, jak i dokonania, można optymistycznie przypuszczać, że zwiększyła się nie tyle liczba osób, którym ukradziono pieniądze z konta bankowego lub karty płatniczej, ile liczba osób, wobec których podjęto próbę takiej kradzieży. Intensyfikacja takiego zjawiska nastąpiła w czasie pandemii COVID-19 i zdaje się, że zostanie z nami już na zawsze. Dla przestępców to chyba wygodniejsza i bezpieczniejsza (bo trudniej wykrywalna) forma kradzieży, stąd trudno przypuszczać, by chcieli z niej zrezygnować. W związku z tym ten aspekt bez wątpienia wymaga obserwowania w kolejnych latach. Trzecie miejsce wśród deklaracji respondentów zajęło pokrzywdzenie włamaniem na konto mailowe, społecznościowe lub aukcyjne. Względem roku 2020 nastąpił niemal dwukrotny wzrost odsetka osób pokrzywdzonych w ten sposób. Kolejne pod względem częstości występowania było umyślne zniszczenie rzeczy oraz uporczywe nękanie. W przypadku obu z nich widzimy jednak spadek w porównaniu do roku 2020, przy czym o ile dla umyślnego zniszczenia mienia był nieznaczny, o tyle dla uporczywego nękania był on 1,5-krotny. To wszystko pokazuje, że w badaniach wiktyimizacyjnych zaczynają przodować przestępstwa nowe, a „stare” zaczynają tracić na znaczeniu. Międzynarodowe badania wiktyimizacyjne pokazują bowiem, że od lat spada odsetek osób deklarujących stanie się ofiarą pobicia, kradzieży samochodu, kradzieży roweru, kradzieży z włamaniem. Trendy tych spadków są oczywiście różne – niektórych systematyczne, począwszy od pierwszej edycji międzynarodowych badań wiktyimizacyjnych z 1996 r., innych – z pewnymi skokami. Skoki te jednak mogą wynikać np. z nieznacznie odmiennej treści zadawanych pytań, jak np. o kradzież z włamaniem, o których należy pamiętać przy takich porównaniach. Rozszerzenie definicji kradzieży z włamaniem mogło doprowadzić do wzrostu odsetka osób nią pokrzywdzonych, jak to miało miejsce w pierwszej edycji Polskiego Badania Przestępczości z 2007 r. W dwóch ostatnich edycjach ogólnopolskich badań wiktyimizacyjnych widzimy wzrost osób deklarujących pokrzywdzenie kradzieżą.

Częściej zgłaszamy pokrzywdzenie przestępstwami, którymi rzadziej stajemy się ofiarą, a zatem przestępstwami tradycyjnymi, jak kradzież pojazdu, pobicie, włamanie czy rozbój. Powodów takiego stanu rzeczy może być kilka. Możemy być nieświadomi, że dane zachowanie było przestępstwem, a czasem możemy również odczuwać wstyd, że za szybko, zbyt naiwnie w coś kliknęliśmy, a to wystarczyło, by stracić pieniądze. Ponadto możemy mieć przekonanie, że zgłoszenie policji tego „nowego” technologicznie czynu nie przywróci nam straconych środków, a zatem nie warto tego robić. Nie zawsze też zgłoszenia trafiają na policję. W przypadku np. oszustw konsumenckich właściwą instytucją jest choćby Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. W zależności od zdarzenia, niektóre można spróbować rozwiązać na własną rękę, np. za pośrednictwem sądu Allegro, jeśli zakupu dokonano właśnie przez ten portal. I wreszcie, być może mniejsza zgłaszalność wynika z tego, że nasi badani wcale nie stali się ofiarami tych przestępstw, a jedynie usiłowano je wobec nich popełnić i takich prób ataków na siebie nigdzie nie raportowali.

W badaniach wiktyimizacyjnych, oprócz pytań dotyczących stania się ofiarą konkretnych przestępstw i ich zgłaszalności organom ścigania, pyta się również o inne kwestie, jak np. lęk przed przestępczością. Nie inaczej było tym razem. Wyniki uzyskane w tym zakresie pokazały, że Polacy generalnie czują się bezpiecznie. Takie deklaracje złożyło blisko 90% badanych. Lęk przed przestępczością spada. W 2024 r. dotyczył on około 12% społeczeństwa, ale jeszcze w 1992 r. – ponad 40%. Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że na odpowiedzi respondentów przełożył się spadek przestępczości w tym okresie. Badani bezpiecznie czują się również w miejscach swojego zamieszkania (94% deklaracji), mimo że 1/3 z nich mieszka w okolicy, w której można spotkać zniszczone i zaniedbane budynki, np. z wymalowanym graffiti, a zatem z przejawami dezorganizacji społecznej. Tylko 29% badanych boi się, że w najbliższej przyszłości stanie się ofiarą przestępstwa. Od około 20 lat boimy się niezmiennie tego samego: niebezpiecznie jeżdżących kierowców, dalej: włamań i agresji ze strony osób nietrzeźwych, zaczepek przez agresywną młodzież. Najrzadziej zaś obawiamy się aktów terrorystycznych oraz stania się ofiarą przestępstw takich jak kradzież, pobicie, rozbój, handel narkotykami.

Wniosków z przeprowadzonych badań może być wiele, ale jeden wydaje się szczególnie ważny – generalizując wyniki, można stwierdzić, że mimo iż czujemy się bezpiecznie, tylko 1/3 z nas boi się, że stanie się ofiarą przestępstwa i rzadziej doświadczamy tradycyjnych form wiktyimizacji, to coraz częściej stajemy się ofiarami tzw. nowych przestępstw, których nie tylko trudno uniknąć, ale również które są problematyczne w wykryciu dla organów ścigania. Oznacza to nic innego jak to, że czyny takie rzadko ujrzą światło dzienne w statystyce podejrzanych czy statystyce przestępstw stwierdzonych i osądzonych, stąd tak ważna jest nie tylko profilaktyka i edukacja społeczeństwa, ale również kontynuowanie badań wiktyimizacyjnych w kolejnych latach i monitorowanie zmian, które już dostrzegamy, by zobaczyć, w którym kierunku one zmierzają.

Problem jednak w tym, że badanie wiktyimizacyjne nie bada wszystkiego i wszystkich, co staraliśmy się wykazać w pierwszej części naszego artykułu. Cel, jaki nam przyświecał, to pokazanie wyników Drugiego Ogólnopolskiego Badania Wiktyimizacyjnego przy wyraźnym zaakcentowaniu, że podobnie jak każda inna metoda również i ta nie jest doskonała do badania osób pokrzywdzonych przestępstwem, z różnych powodów. Wskazaliśmy tylko kilka wybranych grup, które w badaniach takich są, co do zasady, niewidoczne, a które z uwagi na różne cechy, jak np. wiek, kolor skóry czy sytuacja, w jakiej się znalazły, są bardziej podatne na ataki ze strony sprawców. Mamy nadzieję, że poruszenie tego aspektu, który w polskich badaniach wiktyimizacyjnych podnoszony jest rzadko, sprawi, że wywiąże się pewna dyskusja w środowisku naukowym o tym, w którym kierunku powinno zmierzać badanie wiktyimizacyjne, by stało się narzędziem bardziej doskonałym do pomiaru zagadnienia, do którego jest przeznaczone. Pozwoliłoby to w jeszcze szerszym zakresie pomóc uzupełniać dane o ciemnej liczbie przestępstw, nierejestrowanej w statystykach przestępczości. Pewnym krokiem ku temu było uwzględnienie w obu edycjach Ogólnopolskich Badań Wiktyimizacyjnych pytań

o przestępstwa popełniane z wykorzystaniem nowych technologii. Mimo pełnej zgody co do potrzeby prowadzenia tego typu badań, wydaje się jednak, że kroków tych można i należy podjąć jeszcze wiele.

Oświadczenie w przedmiocie konfliktu interesów

Autorzy zgłaszanego artykułu oświadczają, że nie istnieje konflikt interesów. Tzn. autorzy (albo ich pracodawcy lub sponsorzy) nie mają jakiegokolwiek bezpośredniego lub pośredniego finansowego, prawnego lub zawodowego interesu albo związku z innymi organizacjami lub instytucjami, które mogą mieć wpływ na omawiane w tekście badania.

Finansowanie

Przeprowadzenie badania zostało sfinansowane przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.

Bibliografia

- Anderson R., Barton C., Böhme R., Clayton R., Eeten M.J.G. van, Levi M., Moore T. i Savage S. (2013). 'Measuring the cost of cybercrime'. W R. Böhme (red.) *The Economics of Information Security and Privacy*. Berlin, Heidelberg: Springer, s. 265–300. https://doi.org/10.1007/978-3-642-39498-0_12
- Beck A.J. i Johnson C. (2012). *Sexual Victimization Reported by Former State Prisoners, 2008*. Washington: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Błachut J. (2007). *Problemy związane z pomiarem przestępczości* [Problems associated with measuring crime]. Kraków: Wolters Kluwer.
- Caravaca-Sánchez F. i Wolff N. (2016). 'Self-report rates of physical and sexual violence among Spanish inmates by mental illness and gender'. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 27, s. 443–458. <https://doi.org/10.1080/14789949.2016.1145721>
- Caravaca-Sánchez F., Aizpurua E. i Wolff N. (2023). 'The prevalence of prison-based physical and sexual victimization in males and females: A systematic review and meta-analysis'. *Trauma, Violence, & Abuse* 24, s. 3476–3492. <https://doi.org/10.1177/15248380221130358>
- Christie N. (1986). 'The ideal victim'. W E.A. Fattah (red.) *From Crime Policy to Victim Policy*. London: Palgrave Macmillan UK, s. 17–30. https://doi.org/10.1007/978-1-349-08305-3_2

- Daems T. i Goossens E. (red.) (2024). *Understanding Prisoner Victimization, Palgrave Studies in Victims and Victimology*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-54350-0>
- Dębski M. i Flis J. (2023). *Młode Głowy. Otwarcie o zdrowiu psychicznym. Raport z badania dotyczącego zdrowia psychicznego, poczucia własnej wartości i sprawczości wśród młodych ludzi w Polsce* [Young Minds. Opening up about mental health. Report on a study concerning mental health, self-esteem and agency among young people in Poland]. Warszawa: Fundacja UNAWEZA.
- Dijk J. van, Manchin R., Kesteren J. van, Nevala S. i Hideg G. (2007). *The Burden of Crime in the EU Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005*. Brussels: Gallup Europe.
- Drabarek K. i Szumił S. (2023). 'Doświadczenie zaniedbania fizycznego i psychicznego w ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie polskiej młodzieży na podstawie wyników Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce 2023' [Experience of physical and psychological neglect in a nationwide representative sample of Polish youth based on the results of the Diagnosis of violence against children in Poland 2023]. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* 22, s. 63–79.
- Enggist S., Møller L., Galea G. i Udesen C. (red.) (2014). *Prisons and Health*. Copenhagen: World Health Organization.
- Ginneken E.F.J.C. van (2024). 'The victim-offender overlap in prisons and associated challenges for prison managers'. W T. Daems i E. Goossens (red.) *Understanding Prisoner Victimization, Palgrave Studies in Victims and Victimology*. Cham: Springer, s. 89–114. https://doi.org/10.1007/978-3-031-54350-0_4
- Goossens E., Robert L. i Daems T. (2023). 'Individual and contextual risk factors of prisoners' victimization: A best fit framework synthesis'. *Aggression and Violent Behavior* 70. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2023.101826>
- Ho H.T.N. i Luong H.T. (2022). 'Research trends in cybercrime victimization during 2010–2020: A bibliometric analysis'. *SN Social Sciences* 2(1). <https://doi.org/10.1007/s43545-021-00305-4>
- Junger M., Montoya L., Hartel P. i Heydari M. (2017). 'Towards the normalization of cybercrime victimization: A routine activities analysis of cybercrime in Europe'. W *2017 International Conference On Cyber Situational Awareness, Data Analytics And Assessment (Cyber SA). Presented at the 2017 International Conference On Cyber Situational Awareness, Data Analytics And Assessment (Cyber SA)*. London: IEEE, s. 1–8. <https://doi.org/10.1109/CyberSA.2017.8073391>
- Klaus W. (2010). 'Integracja-marginalizacja-kryminalizacja, czyli o przestępczości cudzoziemców w Polsce' [Integration-marginalisation-criminalisation: Delinquency of foreigners in Poland]. *Archiwum Kryminologii* 32, s. 81–155. <https://doi.org/10.7420/AK2010D>
- Klaus W. (2016). *Przemoc ze strony najbliższych w doświadczeniach życiowych uchodźczyń: analiza kryminologiczna* [Violence perpetrated by loved ones in the life experiences of female refugees: A criminological analysis]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Klaus W. (2017). 'Doświadczenia pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi w kontakcie z organami ścigania' [Experiences of victims of human trafficking in contact with law enforcement authorities]. W W. Klaus, K. Laskowska i I. Rzeplińska (red.) *Przestępczość cudzoziemców. Aspekty prawne, kryminologiczne i praktyczne* [Crime committed by foreigners: Legal, criminological, and practical aspects]. Warszawa: Wydawnictwo Scholar, s. 373–402.
- Klimczak J. (2023). 'Punitiveness of Polish society a variable or permanent trait?'. *Societas/Communitas* 35(1), s. 113–126. <https://doi.org/10.55226/uw.S-C.2023.35.1.4>
- Makaruk K. i Szumił S. (2023). 'Multiwiktymizacja wśród nastolatków w Polsce i jej uwarunkowania' [Multiple victimisation among teenagers in Poland and its determinants]. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka* 22, s. 137–161.
- Makaruk K., Drabarek K., Popyk A. i Wójcik S. (2023). *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce 2023* [Diagnosis of violence against children in Poland 2023]. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Mariner J. (2001). *No Escape: Male Rape in U.S. Prisons*. New York: Human Rights Watch.
- Najwyższa Izba Kontroli [NIK] (2023). *Działania państwa w zakresie zapobiegania i zwalczania skutków wybranych przestępstw internetowych, w tym kradzieży tożsamości* (No. P/21/042/KPB) [State measures to prevent and combat the effects of selected cybercrimes, including identity theft (No. P/21/042/KPB)]. Warszawa: NIK.
- Ostaszewski P. (2014). *Lęk przed przestępczością. Aspekty teoretyczne, metodologiczne i empiryczne* [Fear of crime. Theoretical, methodological, and empirical aspects]. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Ostaszewski P., Włodarczyk-Madejska J. i Klimczak J. (2024). *Drugie Ogólnopolskie Badanie Wiktyimizacyjne 2024. Raport z badania* [Second National Victimization Survey 2024. Survey report]. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. Dostęp online: https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2024/ANALIZA%20WYMIARU%20SPRAWIEDLIWOŚCI/2024_AWS_P-Ostaszewski_J-Wlodarczyk-Madejska_J-Klimczak_Drugie-Ogolnopolskie-Badanie-Wiktyimizacyjne-2024.pdf [13.02.2025].
- Ostaszewski P., Włodarczyk-Madejska J., Klimczak J., Gruszczyńska B. i Waszkiewicz P. (2025). *Atlas przestępczości w Polsce 7* [Atlas of crime in Poland 7]. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Ostrihanska Z., Wójcik D., Mawby R.J., Walklate S. i Görgenyi I. (1998). 'Ofiary włamań mieszkaniowych (wyniki międzynarodowych badań porównawczych)' [Victims of Burglary (Findings of an international comparative survey)]. *Archiwum Kryminologii* 23–24, s. 75–113. <https://doi.org/10.7420/AK1997-1998C>
- Rymar K., Gajos N. i Jachymowska N. (2020). 'Badanie wiktyimizacyjne studentów Uniwersytetu Warszawskiego – porównanie wyników z Ogólnopolskim badaniem wiktyimizacyjnym' [Victimization study of students of the University of Warsaw: Comparison of the results with the Polish victimization study]. *Biuletyn Kryminologiczny* 27, s. 109–119. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.4767647>

- Siemaszko A. (1998). 'Przestępczość nieujawniona. Porównanie polskich rezultatów ICVS '86 i '92' [Unreported crime. Polish findings of ICVS '86 and '92 compared]. *Archiwum Kryminologii* 23–24, s. 45–74. <https://doi.org/10.7420/AK1997-1998B>
- Siemaszko A. (2001). *Kogo biją, komu kradną. Przestępczość rejestrowana w Polsce i na świecie* [Who they beat up, who they steal from. Crime recorded in Poland and worldwide]. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Siemaszko A. (2009). 'Polskie Badanie Przestępczości (PBP) 2007–2009. Analiza wybranych rezultatów' [Polish Crime Study (PBP), 2007–2009: Analysis of selected results]. *Archiwum Kryminologii* 31, s. 223–264. <https://doi.org/10.7420/AK2009J>
- Siemaszko A. (red.) (2008). *Geografia występków i strachu. Polskie Badanie Przestępczości '07* [The geography of crime and fear. Polish Crime Survey 2007]. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Siemaszko A., Woźniakowska-Fajst D., Gruszczyńska B., Marczewski M. i Ostaszewski P. (2010). 'Stalking w Polsce. Rozmiary-formy-skutki. Raport z badania nt. uporczywego nękania' [Stalking in Poland. Scale, forms, consequences. A report from a survey on stalking]. *Archiwum Kryminologii* 32, s. 45–80. <https://doi.org/10.7420/AK2010C>
- Sitarczyk M. i Dudziak A. (2024). 'Przemoc rówieśnicza w szkole w percepcji nauczycieli, rodziców i uczniów' [Peer violence at school in the perception of teachers, parents and students]. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio J, Paedagogia-Psychologia* 37(2), s. 43–59. <http://doi.org/10.17951/j.2024.37.2.43-59>
- Smahel D., Machackova H., Mascheroni G., Dedkova L., Staksrud E., Ólafsson K., Livingstone S. i Hasebrink U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey Results from 19 Countries*. *EU Kids Online*. London: The London School of Economics and Political Science. <http://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01ofo>
- Steiner B., Ellison J.M., Butler H.D. i Cain C.M. (2017). 'The impact of inmate and prison characteristics on prisoner victimization'. *Trauma, Violence, & Abuse* 18, s. 17–36. <https://doi.org/10.1177/1524838015588503>
- Urban E. i Piotrowicz M. (2012). 'Cudzoziemcy w Polsce – dyskryminacja i przestępczość' [Foreigners in Poland – discrimination and crime]. *Problemy Higieny i Epidemiologii* 93(1), s. 195–202.
- Weijer S. van de, Leukfeldt R. i Zee S. van der (2020). 'Reporting cybercrime victimization: determinants, motives, and previous experiences'. *Policing: An International Journal* 43(1), s. 17–34. <https://doi.org/10.1108/PIJPSM-07-2019-0122>
- Włodarczyk-Madejska J. i Kopec M. (b.d.). 'How has crime and victimization of foreigners in Poland changed under the influence of the situation in the East – analysis of the phenomenon based on police statistics'. *Security Journal* (w trakcie publikacji).
- Włodarczyk-Madejska J., Kopec M. i Goździk G. (2021). 'O przestępczości cudzoziemców i przestępczości wobec cudzoziemców w Polsce na podstawie statystyki policyjnej' [Immigrants' crime and victimization in Poland based on police statistics]. *Archiwum Kryminologii* (2), s. 267–314. <https://doi.org/10.7420/AK2021.17>

- Włodarczyk-Madejska J., Ostaszewski P., Klimczak J. i Siemaszko A. (2021). *Nękanie, oszukiwani, hakowani. Nowe i tradycyjne wymiary wiktyimizację* [Harassed, deceived, hacked. New and traditional dimensions of victimization]. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Wójcik S. (2024). 'Klasyfikacja dzieci doświadczających przemocy rówieśniczej w Polsce przy użyciu analizy klas latentnych' [Classification of children experiencing peer violence in Poland using latent class analysis]. *Psychologia Wychowawcza* 71(29), s. 55–67. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.8403>
- Wolff N., Blitz C.L. i Shi J. (2007). 'Rates of sexual victimization in prison for inmates with and without mental disorders'. *Psychiatric Services* 58, s. 1087–1094. <https://doi.org/10.1176/ps.2007.58.8.1087>
- Wysieńska K. (2014). 'Niewidzialni i niepoliczalni – rodzaje i skala bezdomności uchodźców i osób „w procedurze”' [The invisible and uncountable – types and scale of homelessness among refugees and persons 'in the procedure']. W W. Klaus (red.) *Bezpieczny dom? Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców* [A safe home? Physical and symbolic violence against refugees]. Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 361–385.
- Xie M. i Baumer E.P. (2021). 'Immigrant status, citizenship, and victimization risk in the United States: New findings from the National Crime Victimization Survey (NCVS)'. *Criminology* 59, s. 610–644. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12278>

Źródła internetowe

- CERT (2023). *Raport roczny z działalności CERT Polska 2023* [Annual report on the activities of CERT Polska 2023]. Dostęp online: https://cert.pl/uploads/docs/Raport_CP_2023.pdf [30.09.2025].
- Corley C. (2017). *President Johnson's Crime Commission Report, 50 Years Later*, Npr.org. Dostęp online: <https://www.npr.org/2017/10/06/542487124/president-johnson-s-crime-commission-report-50-years-later> [30.09.2025].
- European Commission (2020). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. EU Strategy on victims' rights (2020–2025)*. Dostęp online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0258> [30.09.2025].
- Europejska Sieć Migracyjna [ESM] (2020). *450 tys. cudzoziemców z zezwoleniami na pobyt* [450,000 foreigners with residence permits], Gov.pl. Dostęp online: <https://www.gov.pl/web/europejska-siec-migracyjna/450-tys-cudzoziemcow-z-zezwoleniami-na-pobyt> [30.09.2025].
- Home Office (2025a). *Experiences of Victims of Fraud and Cyber Crime*, Gov.uk. Dostęp online: <https://www.gov.uk/government/publications/experiences-of-victims-of-fraud-and-cyber-crime/experiences-of-victims-of-fraud-and-cyber-crime> [30.09.2025].

Home Office (2025b). *Understanding the Cyber Crime and Fraud Victim Journey*, Gov.uk. Dostęp online: <https://www.gov.uk/government/publications/understanding-the-cyber-crime-and-fraud-victim-journey/understanding-the-cyber-crime-and-fraud-victim-journey> [30.09.2025].

National Former Prisoner Survey (NFPS) [NFPS] (2009), Bjs.ojp.gov. Bureau of Justice Statistics. Dostęp online: <https://bjs.ojp.gov/data-collection/national-former-prisoner-survey-nfps> [30.09.2025].

Wydział Analiz i Kontroli Zarządczej Gabinetu Komendanta Głównego Policji (2021). *Polskie Badanie Przestępczości. Wyniki czternastej edycji badania w porównaniu do poprzednich* [Polish Crime Survey. Results of the fourteenth edition of the survey compared to previous editions], Eod.siecobywatelska.pl. Dostęp online: <https://eod.siecobywatelska.pl/filem/552715e1881ccfdc0eebcf5082e78433> [10.09.2024].

Akty prawne

Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Dz.U. z 2018 r., poz. 1560 [Act of 5 July 2018 on the national cybersecurity system. Journal of Laws of 2018, item 1560].

